

Alexandru Mareş

**PATERNITATEA *ISTORIEI ȚĂRĂII RUMÂNEȘTI* ATRIBUITĂ
STOLNICULUI CONSTANTIN CANTACUZINO. ULTIMA
IPOTEZĂ EMISĂ ȘI REEXAMINAREA UNEI VECHE
RELATĂRI EPISTOLARE**

1. *Istoria Țării Rumânești*, atribuită de cei mai mulți specialiști ai trecutului nostru cultural stolnicului Constantin Cantacuzino, a cunoscut în 2009 o nouă ipoteză emisă de N. A. Ursu, potrivit căreia autorul scrierii respective a fost logofătul Ion Frâncul¹. Înainte de a examina această ipoteză, ținem să face două precizări: a) paternitatea *Istoriei Țării Rumânești* nu poate fi disociată de paternitatea *Foletului novel*, întrucât, conform ultimelor cercetări, traducătorul calendarelor italiene este una și aceeași persoană cu alcătuitorul scrierii istorice²; b) anterior susținerii paternității logofătului Ion Frâncul asupra celor două scrieri menționate, N. A. Ursu a susținut pentru aceleași scrieri, și încă în mai multe rânduri (1982, 1988 și 1991), paternitatea mitropolitului Țării Românești, Teodosie³. Ne vedem, prin urmare, obligați să prezentăm mai întâi argumentele ipotezei respective și felul în care aceasta a fost receptată de specialiști.

2. Mergând pe urmele lui Aron Densușianu⁴, N. A. Ursu l-a desemnat pe mitropolitul Teodosie autor al *Istoriei*, dovezile care îndrituiesc alegerea sa, valabile și în privința *Foletului novel*, constând în identificarea unor particularități lingvistice comune, pe de o parte acestor două scrieri, și, pe de altă parte, prefețelor semnate de Teodosie pentru unele tipărituri religioase⁵. Totodată, mitropolitul, care în traducerea calendarelor italiene a adoptat pseudonimele Ioan Romanul și Ion Frâncul, beneficia de o scriitură aparte identificabilă în unele dintre calendarele *Foletului novel* (cele scris de Ioan Romanul), dar și în scrisoarea adresată patriarhului Adrian al Moscovei în noiembrie 1700⁶.

¹ N. A. Ursu, *Paternitatea Istoriei Țării Rumânești atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino*, Iași, 2009 (se va cita în continuare Ursu, *Paternitatea*).

² N. A. Ursu, *Teodosie Veștemeanul, adevăratul autor al Istoriei Țării Rumânești*, atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino, în *Cronica*, XVII, 1982, nr. 33, p. 5 (se va cita în continuare Ursu, *Teodosie Veștemeanul*):

³ Ursu, *Teodosie Veștemeanul*, p. 5, idem, *Din nou despre paternitatea Istoriei Țării Rumânești, atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*, XXV, 1988, partea a II-a, p. 440–446 (se va cita în continuare Ursu, *Din nou paternitatea*), idem, *Concordanțe lingvistice și stilistice între prefețele mitropolitului Teodosie, Istoria Țării Rumânești atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino și Foletului novel*, în *Studii și cercetări lingvistice*, XLII, 1991, nr. 5–6, p. 231–249 (se va cita în continuare Ursu, *Concordanțe lingvistice*).

⁴ Aron Densușianu, *Istoria limbei și literaturii române*, Iași, 1885, p. 171, idem, *Istoria limbei și literaturii române*, ediția a II-a, Iași, 1894, p. 298.

⁵ Ursu, *Concordanțe lingvistice*, p. 237–249.

⁶ Ursu, *Din nou paternitatea*, p. 440–446.

Cu excepția lui Ștefan S. Gorovei (1988), care considera că, prin studiul lui N. A. Ursu, paternitatea susținută de acesta este dovedită⁷, alți istorici (Radu Șt. Ciobanu⁸, Andrei Pippidi⁹; cf. Alexandru Duțu¹⁰) și unii filologi (Alexandru Mareș¹¹, Otilia Dragomir¹²) nu au acceptat atribuirea *Foletului novel* și a *Istoriei Țării Rumânești* mitropolitului Teodosie. Andrei Pippidi i-a reproșat filologului ieșean că a prezentat uneori drept argumente simple presupuneri (vezi originea ardeleană a autorului *Istoriei Țării Rumânești*, cultura latină și italiană de care ar fi beneficiat mitropolitul Teodosie, susținerea opiniei că autorul *Istoriei* ar fi fost cleric), neacordând, în schimb, atenție asemănarilor dintre unele pasaje din *Istorie* și răspunsurile date de Stolnic contelui L. Marsigli¹³. Din păcate, istoricul nu s-a referit la elementul nou pe care îl aduce ipoteza lui N. A. Ursu, autorul *Istoriei Țării Rumânești* fiind, totodată, traducătorul *Foletului novel*, idee susținută prin numeroase argumente lingvistice și stilistice¹⁴. Am constatat, la rândul nostru, apropierea în planul exprimării lingvistice, dintre cele două scrieri¹⁵, iar pe baza examinării grafologice și lingvistice am respins posibilitatea traducerii *Foletului novel* de către mitropolitul Teodosie¹⁶. Adoptând poziția lui Andrei Pippidi, Otilia Dragomir a încercat să minimalizeze valoarea probatoare a particularităților lingvistice comune celor două scrieri menționate¹⁷. În schimb, întemeiată pe analiza statistică, a dovedit că mitropolitul Teodosie, autorul unor prefete de cărți religioase, nu poate fi autorul *Istoriei*¹⁸.

După publicarea studiului nostru în 1993, N. A. Ursu a revenit în această controversă chestiune susținând în continuare alcătuirea *Istoriei* de către mitropolitul Teodosie¹⁹. Numai că de această dată, ipoteza sa a fost însoțită de o a doua ipoteză, în care se admitea „și posibilitatea ca, la redactarea prefetelor semnate de el, mitropolitul să fi fost ajutat, eventual chiar substanțial, de către un colaborator al său din cadrul mitropoliei. În această eventualitate, *acea persoană* încă neidentificată, poate fi traducătorul *Foletului novel*, precum și zeusul *roman* neaoș și român potrivit care a

⁷ Ștefan S. Gorovei, *Argumentele paternității*, în *Luceafărul*, XXXI, 1988, nr. 52, p. 2.

⁸ Radu Șt. Ciobanu, *Un istoric al unității naționale*, în *Luceafărul*, XXXI, 1988, nr. 4, p. 1, 4.

⁹ Andrei Pippidi, *Istoria Țării Rumânești, autorul și data ei*, în *Revista de istorie*, tom. 42, 1989, nr. 12, p. 1209–1224.

¹⁰ Al. Duțu, *Călătorii, imagini, constante*, București, 1985, p. 252–253, unde se admite că mitropolitul a intervenit probabil în scrierea istorică cu prilejul copierii ei.

¹¹ Al. Mareș, *Cine a fost Ioan Romanul, alias Frâncul?* în *Limba română*, p. 81–90, II, p. 117–122, III, p. 155–171, IV, p. 247–254 (se va cita în continuare Mareș, *Ioan Romanul*).

¹² *Istoria Țării Rumânești atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino*. Ediție critică, studiu filologic, studiu lingvistic, glosar și indice de nume proprii de Otilia Dragomir, București, 2006, p. 19–38; se va cita în continuare *Istoria* (ed. Otilia Dragomir).

¹³ Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 1209.

¹⁴ Ursu, *Concordanțe lingvistice*, p. 236–249.

¹⁵ Încheiam studiul publicat în 1993 cu următorul enunț: „O problemă importantă privind apropierea sub raport lingvistic și stilistic dintre *Foletul novel* și *Istoria Țării Rumânești*, scriere cu paternitate controversată, va constitui obiectul unei viitoare cercetări” (Mareș, *Ioan Romanul IV*, p. 254).

¹⁶ Mareș, *Ioan Romanul I*, p. 84–90, Mareș, *Ioan Romanul IV*, p. 250–254.

¹⁷ *Istoria* (ed. Otilia Dragomir), p. 26.

¹⁸ *Ibidem*, p. 28–38.

¹⁹ N. A. Ursu, *Și totuși cine este traducătorul Foletului novel? (I)*, în *Limba română*, XLIII, 1994, nr. 5–6, p. 256–264, (II), nr. 9–10, p. 455–469, (III), 1995, nr. 1–2, p. 43–48 (se va cita în continuare Ursu, *Traducătorul Foletului novel*).

scris *Istoria Țării Românești*. Dar fie că este însuși mitropolitul, fie că este un colaborator apropiat al său, traducătorul *Foletului*, potrivit desigur unei convenții, a semnat prefetele calendarelor respective cu pseudonimul *Ioan Romanul* (în calendarul pe anul 1695, copiat de popa Nicola logofătul mitropoliei, acesta îi scrie numele *Ion Frâncul*, care poate fi numele real al persoanei pe care o căutăm). El era român, ortodox, probabil originar din nord-vestul Munteniei, din Oltenia sau din Transilvania, un om cult, care știa limbile slavonă, greacă, latină și italiană (aceasta din urmă mai puțin bine, dar în măsură suficientă pentru a putea traduce un text relativ simplu, cum este *Foletul novel*)²⁰. Justificarea acestui punct de vedere s-ar explica după N. A. Ursu prin faptul că *Foletul novel*, scrisoarea adresată de mitropolit patriarhului Adrian al Moscovei (noiembrie 1700) și ms. 61 (fondul Marsigli) din Biblioteca Universitară din Bologna nu au fost scrise de mitropolitul Teodosie²¹. Adevăratul motiv al acestei schimbări de optică este, după părerea noastră, altul; vezi *infra*.

Până în prezent, nu știm ca cineva să se fi încumetat să examineze noua ipoteză lansată de N. A. Ursu.

3. În 2009, N. A. Ursu a emis ultima sa ipoteză referitoare la autorul *Istoriei Țării Românești*²². Abandonând rolul încredințat mitropolitului Teodosie în prima sa ipoteză, filologul ieșean a desemnat acum drept autor al *Istoriei* și traducător al *Foletului novel* pe logofătul Ion Frâncul, al cărui nume (neprecedat de vreun prenume) se regăsește în câteva însemnări referitoare la două frontispicii pe care le-a executat, în anii 1710–1711, în ms. rom. 339 (BAR)²³. Logofătul respectiv ar fi activat în cancelaria mitropoliei din Țara Românească, dar și în cancelaria domnească condusă de stolnicul Constantin Cantacuzino, la a cărui bibliotecă avea acces²⁴. Era român, oltean, și „descindea probabil dintr-o familie de *frânci* coborâtoare din Transilvania²⁵”, iar în 1672 sau 1673 s-ar fi aflat în Moldova, unde și-a procurat o copie a cronicii lui Grigore Ureche²⁶. Argumentul de bază al ipotezei de față este de natură grafologică, scrisul logofătului Frâncu din ms. rom. 339 fiind, potrivit lui N. A. Ursu, identic cu scrisul lui Ioan Romanul, traducătorul *Foletului novel*²⁷.

Acum când cunoaștem întreaga armătură a ipotezei de față, înțelegem mai ușor schimbarea intervenită în 1995 în formularea vechii ipoteze (autor mitropolitul Teodosie) prin aducerea în câmpul investigației a unui colaborator al mitropolitului, așa-zisul logofăt al mitropoliei, al cărui nume Ion Frâncul (notat la sfârșitul prefetei calendarelor din 1695 de către popa Nicola) ar fi putut fi „numele real al persoanei pe care o căutăm”²⁸. Un fapt este neîndoielnic: pe când făcea aceste afirmații, N. A. Ursu aflase de existența logofătului Frâncu din ms. rom. 339 și, în consecință, își pregătea o variantă mai

²⁰ Ursu, *Traducătorul Foletului novel* (III), p. 47–48.

²¹ *Ibidem*, p. 47.

²² Ursu, *Paternitatea*.

²³ Vezi Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești B.A.R. 1–1302*, București, 1978, p. 92.

²⁴ Ursu, *Paternitatea*, p. 53–105, 106–112, 113–121 și 237.

²⁵ *Ibidem*, p. 236–237.

²⁶ *Ibidem*, p. 120–121, 232–233.

²⁷ Ursu, *Paternitatea*, p. 26–53.

²⁸ Ursu, *Traducătorul Foletului novel* (III), p. 48.

puțin dezavantajoasă pentru teza autor Teodosie și, totodată, favorabilă ipotezei pe care urma să o emită paisprezece ani mai târziu.

4. Atribuirea traducerii *Foletului novel* și a alcătuirii *Istoriei Țării Rumânești* acestui logofăt Frâncul ni s-a părut de la bun început o opțiune neconvingătoare. În legătură cu personajul respectiv, complet necunoscut, și cu rolul cultural ce i se atribuie se ridică câteva întrebări îndreptățite:

– Se numea acest Frâncul și Ion, de vreme ce, în ms. rom. 339, unde își scrie numele de cinci ori, nu și-l însoțește niciodată de prenumele amintit?

– Dacă Frâncul era oltean, cum presupune N. A. Ursu, de ce contemporanul său Georg Phillip Schreyer îl menționează sub numele Giovanni Candido Romano?

– Cum se face că autorul *Istoriei Țării Rumânești*, o persoană deosebit de cultivată a ajuns să execute două frontispicii modeste în ms. rom. 339, pentru a căror realizare, după cum se vede, nu avea o aptitudine deosebită?

– Pe ce se întemeiază calitatea de logofăt ce i-a fost atribuită?

– De ce, chiar la o simplă examinare, scrisul logofătului Frâncul nu pare a fi scrisul practicat de Ioan Romanul?

La prima întrebare, răspunsul este negativ, în cele trei însemnări care îi aparțin el notându-și de fiecare dată doar numele. N. A. Ursu i-a atribuit prenumele Ion, considerând că popa Nicola a semnat prefața calendarelor pentru anul 1695 cu numele Ion Frâncul, întrucât Ioan Romanul ar fi fost un pseudonim al celui care în realitate se numea Ion Frâncul. Până la proba contrară, urmează să admitem că numele lui Ioan Romanul a fost Giovanni Candido Romano.

În ceea ce privește statutul său social, calitatea de logofăt a fost desprinsă de filologul ieșean dintr-o interpretare greșită, semnul *℥* fiind considerat prescurtarea *lf* (în chirilică *лф*) a cuvântului *logofăt*. N. A. Ursu a bătut monedă cu această prescurtare, invocată în mai multe rânduri pentru a justifica atribuirile unor texte în contul lui Ion Frâncul²⁹. Dar *℥* este un simplu semn de final, pe care îl întâlnim adeseori la sfârșitul textului, notat după indicarea datei sau după semnătură³⁰.

Răspunsurile la celelalte întrebări vor putea fi aflate după ce vom obține în prealabil răspunsul la ultima întrebare, argumentul principal al ipotezei emise de N. A. Ursu constituindu-l identitatea, sub raportul grafiei, între calendarele scrise de Ioan Romanul și însemnările lui Frâncul din ms. rom. 339. Pentru a înlesni un examen grafologic între două entități de scriere, diferențiate prin conținut și volumul conținutului, s-a recurs în cazul *Foletului novel* la două fotomontaje cu mostre de scriere aparținând lui Ioan Romanul: unul pentru anul 1693³¹ și altul pentru

²⁹ Ursu, *Paternitatea*, p. 26, 54, 106; cf. fig. 3, 66, 93, 104, 176.

³⁰ Vezi Emil Vîrtosu, *Paleografia româno-chirilică*, București, 1996, p. 155 (se va cita în continuare Vîrtosu, *Paleografia*); cf. p. 136–139, Olimpia Guțu, *Scrierea chirilică. Album paleografic*, București, 1988, p. 91, 100, 101, 104, 106–107, 108, 111–117 (se va cita în continuare Guțu, *Scrierea*), Veronica Vasilescu, Anca Boiangiu, *Scrierea chirilică românească. Album de paleografie*, București, 1982, p. 35, planșa 10, p. 52, planșa 27 (se va cita în continuare Vasilescu, Boiangiu, *Scrierea*).

³¹ Exemplele au fost preluate de N. A. Ursu din reproducerile foto ale foii de titlu și ale prefetei calendarului din anul respectiv, publicate de Emil Vîrtosu, *Foletul novel, calendarul lui Constantin Vodă Brâncoveanu 1693–1704*, București 1942, fig. 9–11 (se va cita în continuare Vîrtosu, *Foletul novel*); cf. Ursu, *Paternitatea*, fig. 7–9, p. 30–32.

La o simplă examinare, se observă cu ușurință că slovele supuse comparației nu sunt identice; acestea sunt, în schimb, asemănătoare, pentru că urmează anumite modele vehiculate în scrierea practică în unele scriptorii mănăstirești și orășenești. Dintre aceste slove, atrage atenția în mod deosebit slova **з**, mai exact varianta în suprascriere a acestei slove: **з** (з intersectat de tildă³⁶: **ѵѢРА**, **рѣѢЮЮ**, **ѵѢ**)³⁷, care, la prima vedere, pare a reprezenta o particularitate grafică specifică numai scrisului lui Ioan Romanul. În realitate, varianta respectivă a lui **з** în suprascriere (**ѵ**) se regăsește în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea și în scrisul altor copiiști din Țara Românească, cum ar fi ieromonahul Iosif de la Mănăstirea Hurezi³⁸, Nicola Grămăticul (alias popa Nicola)³⁹ și chiar copistul anonim al ms. rom. 339⁴⁰; varianta **ѵ** apare și în actul scris de un scrib anonim referitor la alegerea lui Teodosie ca mitropolit al Țării Românești, eveniment desfășurat la 20 mai 1668⁴¹, precum și în *Istoria Țării Rumânești*, copiată de Stanciul ierei la o dată neprecizată⁴². Aceeași variantă va fi fost notată și în manuscrisele moldovenești din epoca respectivă, de vreme ce o aflăm reprodușă și în documente slavone și românești emise la Iași⁴³.

⁴³ Guțu, *Scrierea*: Iași 1679: прѣ (p. 117/11, 12, 13), черѣ (p. 117/9), Vasilescu, Boiangiu, *Scrierea*: Iași, 1712: ѿзодѣ (= izvoade; p. 79/19), Iași, 1717: фрѣѣ (p. 82/27), ѿѣѣѣѣ (p. 82/28).

⁴⁴ Exemplele sunt preluate din ms. rom. 3213 (BAR); cf. Ursu, *Paternitatea*, p. 33–40 (fig. 10–25) și fotomontajul de la p. 43–49 (fig. 28–34).

Semnul de final, notat la sfârșitul textului, are forma (fig. 4).

Semnul de final, notat după iscălitură, are forma (fig. 4).

Accentul nu este notat (fig. 4).

Semnul de final, notat la sfârșitul textului, are forma $\sim$ ($2^v/2$, $3/9$ etc.).

Semnul de final, notat după iscălitură, are forma $\sim$ ($2^v/6$).

Accentul este notat: $\text{л}^{\text{л}}\text{мин}^{\text{л}}\text{н}^{\text{л}}\text{п}^{\text{л}}\text{е}$, $\text{л}^{\text{л}}\text{и}^{\text{л}}\text{ц}^{\text{л}}\text{а}^{\text{л}}\text{п}^{\text{л}}\text{е}$ ($1^r/1$), $\text{мил}^{\text{л}}\text{л}^{\text{л}}\text{л}^{\text{л}}\text{п}^{\text{л}}\text{и}^{\text{л}}\text{е}$ ($1^r/2$), $\text{л}^{\text{л}}\text{кин}^{\text{л}}\text{а}$ ($1^r/4$), $\text{п}^{\text{л}}\text{л}^{\text{л}}\text{е}$ ($1^r/4$), $\text{л}^{\text{л}}\text{бич}^{\text{л}}\text{ю}^{\text{л}}\text{ип}^{\text{л}}\text{а}$ ($1^r/4$), $\text{л}^{\text{л}}\text{п}^{\text{л}}\text{л}^{\text{л}}\text{п}^{\text{л}}\text{и}$ ($1^r/5$), $\text{л}^{\text{л}}\text{ман}^{\text{л}}\text{л}^{\text{л}}\text{чел}^{\text{л}}\text{л}^{\text{л}}$ ($1^r/6$), $\text{п}^{\text{л}}\text{л}^{\text{л}}\text{л}^{\text{л}}\text{чир}^{\text{л}}\text{е}$ ($1^r/6$), $\text{зил}^{\text{л}}\text{ел}^{\text{л}}\text{л}^{\text{л}}$ ($1^r/6$), $\text{л}^{\text{л}}\text{л}^{\text{л}}\text{мин}^{\text{л}}\text{л}^{\text{л}}\text{л}^{\text{л}}$ ($1^r/7$) etc.

Deosebiriile semnalate privesc imaginea unor slove și a unor semne auxiliare (accente, semne de final); acestea sunt expresia a două moduri diferite de scriere, constatare care înlătură definitiv ipoteza identității Ioan Romanul – Ion Frâncul, susținută cu atâta siguranță de N. A. Ursu.

Despre acest Frâncul, miniaturist mediocru, nu deținem niciun indiciu referitor la locul unde și-a desfășurat activitatea⁴⁵. Vrem, totuși, să semnalăm prezența la curtea brâncovenească în anul 1700 a unui grădinar, numit Ion Frâncul, care primea simbrile pe jumătate de an 50 de taleri⁴⁶. Prezența acestuia explică caracterizarea făcută de Del Chiaro grădinii palatului domnesc din București, „care e de toată frumusețea și are formă pătrată, în stil italian”. Acest grădinar nu are, desigur, nicio legătură cu Frâncul, autorul celor două ornamente din ms. rom. 339. De asemenea, el nu poate fi pus în relație nici cu acel Ion Frâncul, notat de popa Nicola la sfârșitul prefetei calendarelor pentru anul 1695; vezi *supra*, p. 87. În sfârșit, originea italiană pe care N. A. Ursu i-a atribuit-o așa-zisului logofăt Ion Frâncul nu este sigură, în perioada respectivă întâlnindu-se persoane cu numele Frâncul, care erau de etnie română; vezi, de exemplu, un monah Pahomie, amintit într-un act din 30 iulie 1737, ai cărui fii se numeau Mihai și, respectiv, Frânculu⁴⁷.

5. Și alte considerente pe care se sprijină ipoteza emisă de N. A. Ursu, la o examinare atentă, se dovedesc lipsite de valoare ce le-a fost conferită. Ne referim la activitatea pe care pretinsul logofăt (alias Ioan Romanul) ar fi desfășurat-o în cancelaria mitropoliei din Țara Românească și în cancelaria domnească din aceeași țară⁴⁸. Pentru prima instituție nu deținem probe concrete privind activitatea pe care ar fi prestat-o acolo acest personaj, dovezile furnizate de N. A. Ursu nefiind concludente.

⁴⁵ N. A. Ursu considera că, la data scrierii însemnărilor (1710–1711), Frâncul se afla, probabil, la Mănăstirea Cozia. Opinia sa se întemeie pe considerentul că în această mănăstire, „se făcuse prin anii 1670–1680, prima traducere în limba română a *Prologului*” (Ursu, *Paternitatea*, p. 53). Nu deținem însă nicio probă că traducerea respectivă s-ar fi efectuat la Mănăstirea Cozia; cf. ms. rom. 2602 (BAR).

⁴⁶ *Condica de venituri și cheltuieli a vistieriei*, în *Revista istorică a arhivelor*, București, 1873, p. 540.

⁴⁷ „Înainte de călătoria cea de veaci”. *Testamente din Țara Românească*. Vol. I (1659–1800). Editori: Gh. Lazăr, Mariana Lazăr, Iași, 2023, p. 218, nr. 124.

⁴⁸ Ursu, *Paternitatea*, p. 50–105 și 106–112.

Filologul ieşean s-a rezumat să apeleze la unele acte din *Condica sfântă*, a căror scriere prezintă „multe particularități” grafice specifice scrisului din *Foletele* pe anii 1693 și 1701 traduse și copiate de Ioan Romanul, alias Ion Frâncul⁴⁹, recunoscând, totodată, că „trebuie să ținem seama, bineînțeles, de faptul că actele menționate din *Condică* au fost scrise cu 25–30 ani înaintea celor două *Folete*, timp în care scrisul lui Ion Frâncul a mai evoluat”⁵⁰. Așadar, în condițiile în care scrisul din actele respective nu întrunește toate particularitățile specifice scrisului lui Ioan Romanul, rezultatul examenului grafologic întreprins de N. A. Ursu nu poate fi reținut. În plus, investigația sa proclamă adeseori identice modalități de scriere total diferite. Iată câteva exemple edificatoare în acest sens: actul alegerii lui Serafim episcop al Romanului din 21 martie 1668⁵¹, cu o scriere semiuncială (fig. 6), actul alegerii lui Grigorie episcop al Buzăului din 4 aprilie 1668⁵², cu o scriere cursivă în care apar variantele *ŝ* pentru *л* (адѣвърѣмѣ, серѣфим, степѣрѣ) (fig. 7) și *v* (în suprascriere) pentru *ѣ* (ѣ, вѣзеѣлѣ, скѣнѣ), actul alegerii lui Teodosie mitropolit al Țării Românești din 20 mai 1668⁵³, cu o scriere cursivă, în care hastele inferioare ale slovelor sunt mult prelungite spre stânga (fig. 8), toate cele trei acte fiind atribuite lui Ioan Romanul, al cărui scris reunește slove semiunciale cu slove cursive (fig. 1 și fig. 9). Nu putem omite din analiza noastră cartea de blestem a mitropolitului Teodosie din 21 aprilie 1669⁵⁴, socotită „cel mai elocvent act scris de Ion Frâncul în această perioadă care atestă prin grafia lui că el era atunci logofătul mitropoliei”⁵⁵. Actul respectiv (fig. 10) conține o scriere cursivă caracterizată prin forma aparte a slovei *л* (лѣмѣрѣмѣ, моѣмѣ) și semnul + adăugat la capăt de rând, când cuvântul ultim se sfârșește cu slova *ѣ* (моѣмѣ+, кѣмѣ+, де вѣрѣмѣ+, пѣрѣмѣ+), semn care nu se regăsește în scrisul lui Ioan Romanul⁵⁶. Cât privește folosirea în cuprinsul textului a „unor structuri ritmate și rimate” de tipul „unii ca aceia mai multe strâmbătați decât dreptăți”⁵⁷, precizăm că astfel de structuri nu caracterizează numai scrierile lui Ioan Romanul⁵⁸.

⁴⁹ Ursu, *Paternitatea*, p. 54.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*, p. 55, fig. 40.

⁵² *Ibidem*, p. 55, fig. 41.

⁵³ *Ibidem*, p. 59, fig. 45.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 66, fig. 53.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 65.

⁵⁶ Pentru semnificația acestui semn, vezi Vîrtosu, *Paleografia*, p. 154.

⁵⁷ Ursu, *Paternitatea*, p. 194.

⁵⁸ Pentru economia expunerii ne mărginim să consemnăm trei exemple: *Varlaam și Ioasaf* (1648 sau 1649): „După aceea-l trimeate la închisoare într-un ostrov, departe, în care nici hrană găsiia, nici îmbrăcăminte avea”, *Crestomația limbii române vechi*, volumul al II-lea (1640–1715) alcătuit de Liliana Agache, Violeta Barbu, Cristina Ioana-Dima, Magdalena Georgescu, Alexandru Mareş, Anca-Mihaela Sapovici, Cristinel Sava, Maria Stanciu-Istrate, Emanuela Timotin și Florentina Zgraon. Coordonator Alexandru Mareş, Bucureşti, 2020, p. 82 (se va cita în continuare CLRV), *Divanul* (Iaşi, 1706): „și cutremurându-l vara fierbinteala și pripăcul fierbându-l, iarna frigul și gerul răcindu-l și înghețându-l, foamea leșinându-l, setea aprinzându-l și topindu-l...” (CLRV, p. 238, f. 16^v), *Liturghier* (Râmnic, 170): „Și precum cel înțelept Iosif au umplut egipteneștile jitițe de hrana vieții trupești, așa și iubirea ta de Dumnezeu ai umplut sfintele și dumnezeieștile de besereci ale țării noastre de hrana vieții sufletești” (CLRV, II, p. 279, f. 3^v).

Și de această dată, N. A. Ursu îi atribuie acestui secretar scrierea câtorva texte: actul diplomatic scos „dupe țiță” (fără dată; fig. 18), scrisoarea adresată de Stolnic județului cetății Brașov în 1696 (fig. 19–20) și alte trei scrisori cifrate adresate de Stolnic lui David Corbea, reprezentantul Țării Românești la Moscova (două din 1702 și una din 1704)⁶⁹.

Împreună cu aceste acte și scrisori, vom aduce în discuție alte două categorii de texte, aflate, ca și cele din cancelaria domnească, în strânsă legătură cu persoana Stolnicului: însemnările acestuia pe unele cărți și manuscrise donate sau aflate în proprietatea sa⁷⁰ și alte două scrieri cu profiluri diferite: una cu conținut juridic (*Testamentul* lui Dona Pepano din 12 septembrie 1677, mai exact spus traducerea românească a originalului grecesc⁷¹; fig. 21–22) și alta cu conținut științific (listele de cuvinte comune și termeni geografici în limba română din anexa intitulată *Alte petitioni dell' Illustrissimo Signor Luigi Conte Marsigli...*, care însoțește scrisoare Stolnicului din 4 martie 1694 adresată contelui L. F. Marsigli)⁷². Toate aceste texte, potrivit lui N. A. Ursu, sunt redactate de Ion Frâncul (alias Ioan Romanul). În sprijinul opiniei sale se invocă, în general, rezultatele obținute în urma examinării grafiei acestor texte, precum și unele particularități stilistice care se regăsesc și în *Foletul novel* și în *Istoria Țării Rumânești*. De cele mai multe ori, atribuirile în favoarea lui Ion Frâncul nu sunt însoțite de producerea vreunui argument. Despre însemnările românești existente pe unele cărți și manuscrise din biblioteca lui Constantin Cantacuzino, pe care majoritatea cercetătorilor le atribuiau Stolnicului, N. A. Ursu ne informează că „prin analiza grafiei însemnărilor, manuscriselor și documentelor prezentate și comentate în subcapitolele precedente, am constatat că, ele nu aparțin Stolnicului, ci logofătului Ion Frâncul. De altfel, și modul în care sunt redactate aceste însemnări arată că nu pot fi ale Stolnicului, ci ale logofătului Ion Frâncul”⁷³. Prin urmare, atribuirea către Ion Frâncul a unor texte, până atunci considerate a fi create și scrise de stolnicul Constantin Cantacuzino, se face prin raportare la unele texte, în majoritate religioase, alcătuite și scrise de diverși scribi în mitropolia Țării Românești. Este un raționament lipsit de orice fundament real, căci, după cum am arătat, activitatea lui Ion Frâncul (alias Ioan Romanul) în cancelaria mitropoliei nu poate fi probată. Chiar când produce vreo dovadă în sprijinul paternității lui Ion Frâncul asupra vreunui text (vezi pentru însemnarea din 30 august 1694 de pe o *Evangelie greco-română*, București, 1693, fig. 23, recurgerea la semnul de final ϑ, interpretat eronat ca prescurtarea lf = logofăt)⁷⁴, valoarea probatoare a acesteia este inexistentă. Să mai reținem o atribuire greșită: scrierea a două însemnări din anul 1696 aparținând dascălului Damaschin este pusă pe seama aceluiași Ion Frâncul⁷⁵,

⁶⁹ Ursu, *Paternitatea*, p. 106–107. Textele acestor scrisori au fost publicate de C. Șerban, *Contribuție la repertoriul corespondenței stolnicului Constantin Cantacuzino*, în *Studii*, tomul 19, 1966, nr. 4, p. 698–705.

⁷⁰ Ursu, *Paternitatea*, p. 113–121, fig. 101–107.

⁷¹ *Ibidem*, p. 171–175 și fig. 175–176.

⁷² *Ibidem*, p. 140, 151–166, fig. 141–170.

⁷³ *Ibidem*, p. 113.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 116–117, fig. 104.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 119, fig. 106–107.

Ne vom referi pe scurt și la listele de cuvinte comune și termeni geografici trimise de Stolnic contelui L. Marsigli în 1694. Coloana scrisă cu slove chirilice de pe aceste liste conține fonetisme aparținând graiurilor muntene: *îi* (*câine, pâine*), *z* (*miazăzi, zeace*), *j* (*jiucare, județ*), *ș* dur (*șapte, șase*), precum și termeni ca *pisică, rânichi*⁸¹. După Gh. Chivu formele unor toponime moldovenești (ДwpoXовъ⁸² pentru Dorohoiul, Xъpлoвъ⁸³ pentru Hârlăul, rъшii pentru Hușii, wрнѣю pentru Orheiul, pѣнѣ pentru Reni) i-au fost cunoscute copistului în mod indirect⁸². Forme ca *Dorohovul, Hîrlovul* (la origine adjective posesive slavone: ДwpoXовъ, Xъpлoвъ), cărora le putem adăuga și cuvântul текѣша⁸³ (< ucr. *tekuča* „curgătoare”⁸⁴, cu *č* trecut la *š*) pentru *Tecuci*, care pare desprins din текѣча вода „apă curgătoare”, dar mai ales formele greșite *Gușii, Orneaiu și Reanea* ne îndreaptă atenția spre o sursă scrisă. Atribuirea coloanei cu slove chirilice traducătorului *Foletului novel* este dificil de întreprins, întrucât în scrisul acestuia nu apare semnul scurtimii pe *и* și *ѣ*, care sporadic a fost notat în listele trimise lui Marsigli: кѣйнѣ, кwдрiи гигѣчюлѣи, кодрiи wрхѣюлѣи, дои, фѣинѣ, грѣѣ, рѣпѣи, хайнѣ, мѣѣцiи аѣпѣлѣи, пѣйнѣ, пѣмѣнпѣѣ съкѣйлѣѣ, шкѣи, шоймѣ, прей, цара моѣдовей, цара мwлдовей⁸⁵.

7. Prin prisma examenului grafologic întreprins de N. A. Ursu și reiterat și de noi, scrierea celor trei categorii de texte (mai puțin listele cu cuvinte comune și termeni geografici expediate lui Marsigli), toate în corelație cu persoana Stolnicului, pot fi atribuite traducătorului *Foletului novel*. Acesta, potrivit spuselor lui Georg Phillip Schreyer, era italianul care, în cancelaria brâncovenească, asigura activitățile legate de traducerea din/în limba italiană, anume Giovanni Candido Romano, interpretare pe care în 1993 am susținut-o și noi.

Acceptarea acestui punct de vedere este o alegere dificilă, întrucât scrierile pe care le știam ale Stolnicului sunt atribuite acum în totalitate lui Ioan Romanul. Se poate oare admite că nici măcar una dintre scrierile menționate mai sus să nu-i aparțină Stolnicului? Și este oare posibil ca Stolnicul, care avea în subordinea sa numeroși secretari, să fi apelat în toate împrejurările – pentru purtarea corespondenței în limba română, pentru cunoașterea provenienței și a înstrăinării unor cărți și manuscrise din biblioteca sa, pentru traducerea din greacă (cazul *Testamentului* lui Dona Pepano) – și încă în mod neîntrerupt, fără nicio excepție, la o singură persoană, mereu aceeași? Devenise Ioan Romanul un fel de secretar personal al Stolnicului, funcție pe care contemporanii săi au trecut-o sub tăcere? Și avea Stolnicul atâta încredere în acest secretar, încât îi încredințase, printre altele, descifrarea scrisorilor diplomatice? Iar dacă admitem că *Istoria Țării Românești* este creația lui Ioan Romanul,

⁸¹ Gh. Chivu, *Manuscrisul Marisgli 61. Ipoteze privind paternitatea primului lexicon italo-român*, în volumul *Per Teresa obiettivo Romania*, Studi e ricerche in ricordo di Teresa Ferro, 2) A cura di Giampaolo Borghellor, Daniela Lombardi, Daniel Pantaleoni, Udine, 2009, p. 290.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ Ursu, *Paternitatea*, p. 165, fig. 169.

⁸⁴ Iorgu Iordan, *Toponimie românească*, București, 1963, p. 70 și nota 7.

⁸⁵ Ursu, *Paternitatea*, p. 152–166, fig. 140–170.

înseamnă oare că Stolnicul încerca, la rândul său, să alcătuiască o scriere istorică similară, despre care știm că în 1694 nu era terminată⁸⁶, după cum nu era încheiată nici în 1706⁸⁷? Iată câteva întrebări pertinente la care răspunsurile favorabile paternității lui Ioan Romanul sunt greu de obținut.

8. Considerăm oportun să aducem în discuție o ipoteză pe care N. A. Ursu nu a avut-o în vedere: a colaborării Stolnicului cu Ioan Romanul în vederea realizării *Istoriei Țării Rumânești*. Reamintim că în 1995 filologul ieșean admitea o astfel de colaborare între mitropolitul Teodosie și un logofăt al mitropoliei, considerat mai târziu, în 2009, a fi Ion Frâncul, alias Ioan Romanul. Dar să revenim la ipoteza colaborării dintre Stolnic și traducătorul *Foletului novel*. Cum, în totalitatea lor, scrierile pe care le consideram ale Stolnicului au fost create și scrise de Ioan Romanul, ajutorul pe care acesta l-ar fi putut da la realizarea *Istoriei Țării Rumânești* se impune aproape de la sine. Cunoașterea unor date din biografia personajului numit Giovanni Candido Romano (Când s-a stabilit în Țara Românească? Când a murit?) ne-ar fi ajutat să stabilim cu aproximație durata acestei colaborări. Referirea la boierii ardeleni care „s-ar fi calivinit”⁸⁸, pe care autorul *Istoriei* o face în momentul în care lucrarea parcursese circa 60% din întinderea ei, plasează partea deja realizată înaintea datei de 7 octombrie 1698, când unii dintre românii ardeleni au adoptat ritul greco-catolic. La data respectivă, ambele personaje erau în viață. Nu este exclus ca scrierea istorică, în forma în care ni s-a transmis, să fi fost deja încheiată înainte ca românii ardeleni să fi primit Unirea cu Roma⁸⁹.

Pentru a nu prelungi inutil o discuție cantonată pe vechiul fâgaș (autor Ioan Romanul), vom spune din capul locului că nu considerăm viabilă colaborarea dintre Stolnic și traducătorul *Foletului novel*. Întâi, pentru că nu credem că Stolnicul agreea „lucrul cu negrii” într-o lucrare care pe alocuri este și o reflecție personală asupra istoriei. Să ne amintim și critica pe această temă adresată, probabil, de Stolnic lui Simeon Dascălul care „face și aceasta că ale altora, adică ce a scris Ureche, el zice că au scris”⁹⁰. În al doilea rând, pentru că toate informațiile privind realizarea acestei lucrări (sursele istorice existente în biblioteca Stolnicului, demersurile sale pentru obținerea altor surse, ca și referirile la „mersul” lucrării) sunt legate exclusiv de persoana sa. Aceste informații sunt suficiente pentru a-l impune pe stolnicul Constantin Cantacuzino autor unic al *Istoriei Țării Rumânești*. Spun autor unic, întrucât, după cum se va vedea, colaborarea sa cu Ioan Romanul este o acțiune irealizabilă.

⁸⁶ N. Iorga, *Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria românilor*, în *Analele Academiei Române*, Memoriile Secțiunii Istorice, seria II, tom. XXI, 1878, p. 70 (se va cita în continuare Iorga, *Manuscripte*).

⁸⁷ I. Minea, *Ceva despre Constantin Cantacuzino Stolnicul*, în *Cercetări istorice*, 8–9 (1932–1933), nr. 2, p. 77.

⁸⁸ *Istoria* (ed. Otilia Dragomir), p. 179 (f. 51^r).

⁸⁹ N. Iorga considera că *Istoria* a fost scrisă înaintea încheierii păcii de la Karlowitz (20 ianuarie 1699); vezi Iorga, *Manuscripte*, p. 84.

⁹⁰ Liviu Onu, *Critica textuală și editarea literaturii noastre vechi*, București, 1973, p. 158.

9. Stabilirea paternității *Istoriei Țărâi Rumânești* și, implicit, a traducerii *Foletului novel* ne-a pus într-o situație dilematică, având de ales între două alternative, fiecare bine argumentată: ipoteza autor Ioan Romanul, întemeiată, în ultima analiză, pe mărturia din 1694 a lui Georg Phillip Schreyer și, respectiv, ipoteza autor Constantin Cantacuzino, susținută prin datele furnizate de însuși Stolnicul privind sursele lucrării istorice și evoluția ei în timp.

Mărturia lui Georg Phillip Schreyer se pretează la două interpretări: Giovanni Candido Romano, secretarul pentru limba italiană de la curtea brâncovenească, era de etnie italian sau, dimpotrivă, numele menționat reprezenta transpunerea în italiană a pseudonimului Ioan Romanul, sub care își ascundea identitatea acest secretar de etnie român. Ultima interpretare îi permite și Stolnicului să candideze printre cei care ar fi putut să-și atribuie pseudonimul precitat. Dar dacă adevărată nu este această interpretare, ci prima interpretare, atunci se poate atribui paternitatea *Istoriei* și a traducerii *Foletului novel* italianului care activa în cancelaria domnească? Răspunsul este negativ, două fiind motivele care îl susțin. Primul motiv este determinat de prezența în cele două scrieri menționate a unor idei și fapte de limbă care se regăsesc în arsenalul ideatic și lingvistic al Stolnicului:

1) Adresându-se, la 8 aprilie 1713, printr-o scrisoare în limba greacă, patriarhului Hrisant Notara al Ierusalimului, Stolnicul îl muștra pe Constantin Brâncoveanu, afirmând următoarele: „prin anomaliiile și prefacerile vremii, n-a scăpat să se împărtășască și el de rele, după datina acestei *vieți nebune* (s.n., Al. Mareș) a noastră, căci și lăcuim în valea plângerii”⁹¹. Așadar, viața în valea plângerii, adică viața pământească, este o nebulie, susține Stolnicul, amintindu-ne de un pasaj din I *Corinteni*, 3, v. 19, reprodus în *Istoria Țărâi Rumânești*: „Că înțelepciunea lumii aceștia *nebulie iaste*”⁹².

2) În două scrisori redactate de Stolnic în limba greacă, adresate aceluiași patriarh, înregistrăm sintagma *καίχαρι τας ἀθανάτους* „mulțumiri nemuritoare” în traducerea lui Iorga⁹³. Această sintagmă ne amintește de *nemoarte mulțămite* dintr-un pasaj al *Istoriei*: „Și carii ca aceia au făcut și au poruncit, cât de cât măcară, *nemoarte mulțămite* au auzit”⁹⁴.

3) Stolnicul notează de câteva ori lipsa sau, dimpotrivă, prezența *materiei*, adică a substanței conținutului (știri, informații), necesare purtării unei corespondențe. A se vedea scrisorile adresate lui David Corbea în 29 septembrie 1700 („vrându să știu ce i-au fost venirea, cu ce *materie* au venit, am scris la Odriu”)⁹⁵ și în 4 decembrie 1704

⁹¹ *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki*. Volumul XIV *Documente grecești privitoare la istoria românilor publicate după originale, copiile Academiei Române și tipărituri*, de N. Iorga, Partea I, 1320–1716, București, 1915, p. 517, nr. DXVIII (8 aprilie 1713; se va cita în continuare DH).

⁹² *Istoria* (ed. Otilia Dragomir), p. 173 (f. 41^v).

⁹³ DH, XIV, Partea I, p. 511, nr. DXIV (14 martie 1713), cf. „mulțumiri foarte mari și nemuritoare”, p. 638, nr. DCXIII (14 octombrie 1714).

⁹⁴ *Istoria* (ed. Otilia Dragomir), p. 145 (f. 1^v).

⁹⁵ C. Șerban, *Contribuție la repertoriul corespondenței stolnicului Constantin Cantacuzino*, în *Studii*, tomul 19, 1966, nr. 4, p. 702.

(„Multă materie aş avea a-ţi scrie”)⁹⁶, precum şi scrisoarea adresată patriarhului Hrisant Notara al Ierusalimului în iunie (?) 1713 („că nu-i scriu... pentru că nu e materie cuvenită”)⁹⁷. Cu acelaşi sens, cuvântul re apare în prefaţa *Foletului novel* pentru anul 1701 („că în acest an, când mi s-a părea că, decât într-alţi ai, astrologhii... având materie mai multă şi den destul, prognostice mai multe şi mai alese să scrie”)⁹⁸.

4) O particularitate gramaticală neobişnuită – întrebuintarea formei de plural a articolului posesiv genitival *ai* în locul formei de singular *a* – („un acord bizar”, cum l-a definit N. A. Ursu⁹⁹) a fost atestată în *Foletul novel* („va birui, însă cu multă vărsare de sânge *ai* cetăţeanilor ei”)¹⁰⁰, în *Istorie* („Însă toţi aceştia ale bisearecii, cum zic ei, *ai* apusului dogme au apucat...”)¹⁰¹, dar şi în scrisul Stolnicului: traducerea *Testamentului* lui Dona Pepano din 1677 („acei amestecători şi turburători a aceştii tocmeli *ai* mele”)¹⁰² şi scrisoarea adresată în 1696 judeţului Braşovului („Marelui judeţ al cinstitei cetăţi *ai* Braşovului”)¹⁰³.

5) Slavonismul *zătici* „a împiedica, a bara”, ale cărui prime atestări provin, potrivit DLR-ului, din *Foletul novel* pentru anul 1694 („Zăpezi şi piatra, (sic!) *zăticescu* trecătoarea celor oşti şi a să învârteji înapoi”)¹⁰⁴ şi din *Istorie* („Însă moartea lui Traian *au zăticit* atunce oareceş vremea, de au zăbovit acea oştire”)¹⁰⁵, a fost înregistrat şi în scrisoarea Stolnicului din 4 decembrie 1702 adresată lui David Corbea („puţine-ţi scriu de vreme ce teamerea primejdiei prin Moldova a vă scrie şi mai multe foarte ne *zăticeşte*”)¹⁰⁶.

6) În *Foletul novel* se apelează la o topică aparte constând în postpunerea adverbului *ca* după articolul nehotărât: „unde *o ca încălcitură* să va vedea”, „face *o ca bună pricopseală*”, „Țara Francească nădăjduiaşte *o ca rază*”¹⁰⁷. O inversiune cu o funcţie semantică asemănătoare, în care este antrenat adverbul *cam*, a fost înregistrată în scrisoarea Stolnicului către David Corbea din 25 septembrie 1702: „că era sa înceapă *o cam gâlceavă*”¹⁰⁸.

Particularităţile semnalate, prezente în *Foletul novel* şi în *Istoria Țării Rumânești* se regăsesc în totalitate în textele neliterare concepute de Stolnic. Se conturează, prin urmare, o probă concretă în favoarea alcătuirii *Istoriei* şi a traducerii *Foletului novel* de către Stolnic. O astfel de opinie contravine însă felului în care a fost interpretată

⁹⁶ C. Şerban, *op. cit.*, p. 703.

⁹⁷ DH, XIV, Partea III, nr. LXVIII, p. 109.

⁹⁸ Emil Vîrtosu, *Foletul novel. Calendarul lui Constantin Vodă Brâncoveanu*, Bucureşti, 1942, p. 89 (se va cita în continuare Vîrtosu, *Foletul novel*).

⁹⁹ Ursu, *Paternitatea*, p. 218.

¹⁰⁰ Vîrtosu, *Foletul novel*, p. 44.

¹⁰¹ *Istoria* (ed. Otilia Dragomir), p. 188 (f. 63^v).

¹⁰² N. Iorga, *Operele lui Constantin Cantacuzino*, Bucureşti, 1901, p. 47 (se va cita în continuare Iorga, *Operele*).

¹⁰³ Ursu, *Paternitatea*, p. 109 (fig. 97).

¹⁰⁴ Vîrtosu, *Foletul novel*, p. 43.

¹⁰⁵ *Istoria* (ed. Otilia Dragomir), p. 162 (f. 26^r).

¹⁰⁶ C. Şerban, *op. cit.*, p. 702.

¹⁰⁷ Vîrtosu, *Foletul novel*, p. 6, 10, 43; cf. p. LVII.

¹⁰⁸ C. Şerban, *op. cit.*, p. 700.

până acum mărturia lui Georg Phillip Schreyer: Giovanni Candido Romano, cunoscut sub pseudonimul Ioan Romanul, a fost cel care a tradus calendarele italiene pentru Constantin Brâncoveanu și, totodată, cel care a alcătuit *Istoria Țării Românești*.

Al doilea motiv care ne-a orientat căutările spre persoana Stolnicului a fost obținut în urma reexaminării relatării lui Georg Phillip Schreyer despre secretarul pentru limba italiană întâlnit în Țara Românească. Recitind scrisoarea lui Schreyer adresată lordului William Paget, ambasadorul Angliei la Poarta Otomană, am ajuns la o încheiere neașteptată: numitul Giovanni Candido Romano este rezultatul unei mistificări, secretarul pentru limba italiană de la curtea brâncovenească neexistând în realitate, fiind o simplă ficțiune. Pentru a înțelege cum s-a produs mistificarea și în ce scop, propunem să recitim fragmentul din scrisoare care interesează discuția de față, după care să ne expunem observațiile critice. Procedând în consecință, observăm că, la sosirea în Țara Românească, Georg Phillip Schreyer a fost găzduit, la porunca stolnicului Constantin („Sig^r Constantin”)¹⁰⁹ într-o mănăstire situată la o jumătate de oră de București (probabil Mănăstirea Cotroceni), unde i s-a pus la dispoziție, prin grija aceluiași stolnic, un ceaus, care i-a plătit cheltuielile, achitându-se foarte bine de sarcinile primite¹¹⁰.

După această parte introductivă, textul scrisorii continuă astfel: „Je n’ay rien présenté au Secrétaire, dont j’ay fait mention, qui est venu 5 ou 6 fois chez moy, quoiqu’il soit incom(m)odé de la goute, & nos quartiers bien éloignés l’un de l’autre, c’est luy qui fait les paquets pour Votre Excellence (j’en ay veu arriver un de Mr. Bruyninx, avec gazettes du 26 Nov^{re} le quel j’espère V. E. aure receu depuis) et j’ay sceu depuis qu’il est secrétaire de la langue italienne auprès de Son Altesse son nom est Giovanni Candido Romano. Si. V. E. com(m)ande que je luy donne quelque chose à mon retour j’en pourrais recevoir ses ordres par lettres”¹¹¹.

Primul fapt care ne-a surprins în pasajul respectiv îl reprezintă precizarea referitoare la secretarul „dont j’ay fait mention”. Or, înaintea acestei precizări, Schreyer nu mai face în scrisoarea respectivă vreo referire la acest secretar. O astfel de referire nu putea aparține nici unei scrisori anterioare, de vreme ce la data respectivă (decembrie 1694) Schreyer se afla pentru prima dată în Țara Românească. Al doilea fapt surprinzător l-a constituit menționarea poruncilor pe care Schreyer le-ar fi putut primi de la acest secretar („j’en pourrais recevoir ses ordres par lettres”). Înseamnă că acest așa-zis secretar domnesc era un fel de reprezentant al puterii, dispunând de o anumită autoritate, capabil, prin urmare, a da dispoziții. Aceste două detalii au fost suficiente pentru a ne face să înțelegem că Stolnicul („Sig^r Constantin”) este de fapt „le Secrétaire dont j’ai fait mention”. Pentru cineva obișnuit cu un anumit gen de limbaj convențional, cum era lordul Paget, acest secretar nu putea fi decât „Sig^r Constantin”, sigura persoană menționată (și încă în două rânduri) în partea introductivă a scrisorii; acesta dispunea de autoritatea de a da dispoziții, fiind, totodată, capabil să procure

¹⁰⁹ *Călători străini despre țările române*, vol. VIII. Volum îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1983, p. 636 (textul francez); cf. p. 132–133 (traducerea românească).

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 636; cf. p. 132.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 636; cf. p. 133.

gazete din Viena și Veneția pentru lordul Paget și pentru alte personalități publice occidentale. Să mai reținem din relatarea lui Schreyer guta de care suferea secretarul menționat, boală pe care Stolnicul o avea încă din 1689¹¹². Cât privește numele Giovanni Candido Romano, acesta reprezintă transpunerea în italiană a numelui Ioan Romanul¹¹³, pe care cu un an mai devreme îl adoptase traducătorul calendarelor italiene, nimeni altul, precum putem afirma în momentul de față, decât stolnicul Constantin Cantacuzino.

În scrisoarea adresată lordului Paget, Schreyer a recurs, desigur la sugestia Stolnicului, la această schimbare de identitate. În cazul în care scrisoarea ar fi fost interceptată de potențiali inamici politici, subterfugiul adoptat era menit să ascundă acestora colaborarea Stolnicului cu ambasadorul englez¹¹⁴, știut fiind că turcii nu priveau cu ochi buni asemenea contacte, după cum nu permiteau intrarea gazetelor străine în țările române¹¹⁵. Soluția adoptată, înlocuirea Stolnicului cu așa-zisul Giovanni Candido Romano, îi conducea pe cei care ar fi avut șansa să intercepteze scrisoarea lui Schreyer la învinovățirea unui personaj fictiv, deci imposibil de găsit și de pedepsit.

Pentru că am adus în discuție acest pseudonim, este necesar să clarificăm două aspecte: nevoia Stolnicului de a adopta un pseudonim și motivul care l-a determinat să apeleze la numele Ioan Romanul. Primul aspect trebuie legat, pe de o parte, de interesul pe care Stolnicul l-a purtat pentru literatura astrologică¹¹⁶, iar pe de altă parte, de profunda sa religiozitate. Intenționând, probabil, să publice traducerea calendarelor italiene (vezi în acest sens prefața *Cătră cetitori* din calendarul pentru anul 1694)¹¹⁷, Stolnicul nu voia să se afle aportul său nemijlocit la apariția acestor „prognostice”, pe care el însuși le califică „părerii, însă, și umbre numai sânt”¹¹⁸, singur Dumnezeu putând cunoaște evoluția celor viitoare (idee care răzbate în cele mai multe dintre prefetele *Foletului novel*)¹¹⁹. Pseudonimul adoptat urma să-i ascundă identitatea. A recurs la pseudonimul *Ioan Romanul*, probabil pentru că Ioan era un nume frecvent la români și, totodată, sub forma prescurtată *iw*, parte integrantă a intitulației din documentele și de pe monedele românești vechi¹²⁰, iar Romanul sublinia originea latină a acelorași români, idee scumpă Stolnicului; cf. „iară noi, rumânii, sântem adevăraț romani și aleș romani în credință și în bărbăție”¹²¹.

¹¹² Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. XI *Acte și scrisori* (1661–1699) publicate de..., București, 1939, p. 341. Referiri la această boală, vezi și în DH XIV, Partea I, p. 595, nr. DLXXXII : 21 aprilie 1714.

¹¹³ Mareș, *Ioan Romanul II*, p. 118.

¹¹⁴ Vezi recomandările făcute în 1694 de dragomanul imperial Mamuca cu privire la corespondența care se purta prin intermediul domnului Țării Românești, al cărui conținut trebuia să rămână necunoscut adversarilor politici (Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 85).

¹¹⁵ Antonio-Maria-Del Chiaro Florentino, *op. cit.*, p. 106, 128.

¹¹⁶ D. Mazilu, *Alcătuitorul Calendarelor lui Brâncoveanu*, în *Gazeta cărților*, IV, 1934, nr. 9–10, p. 3, Vîrtosu, *Foletul novel*, p. XXI–XXIII, XLII, Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 1219–1220 (întrebarea pusă de Stolnic lui Ioan Cariofil cu privire la „posibilitatea ca destinul omenesc să fie revelat de astrologi”).

¹¹⁷ Vîrtosu, *Foletul novel*, p. 23.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 22.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 22, 59, 81.

¹²⁰ D. Mazilu, *op. cit.*, p. 3.

¹²¹ *Istoria* (ed. Otilia Dragomir), p. 181.

Odată lămurită mistificarea făcută de Schreyer, se clarifică deopotrivă și problema paternității *Istoriei Țării Rumânești* și, implicit, a traducătorului *Foletului novel*, Stolnicul putând fi considerat autor de necontestat al acestor scrieri. Punctele de vedere exprimate de N. Iorga în 1899 (pentru lucrarea istorică)¹²² și de D. Mazilu în 1934 (pentru traducerea calendarelor italiene)¹²³ se dovedesc în prezent întru totul îndreptățite.

10. O ultimă chestiune pe care vrem să o clarificăm se referă la trăsăturile lingvistice caracteristice graiurilor nordice existente în cele două scrieri menționate.

Majoritatea faptelor de limbă din *Foletul novel* aparțin graiurilor din Țara Românească¹²⁴. O situație identică s-a constatat și în privința *Istoriei Țării Rumânești*, examinându-se ms. rom. 3443 (BAR) ales ca text de bază¹²⁵. În ambele scrieri au fost înregistrate și unele elemente specifice graiurilor nordice. O parte dintre acestea au fost semnalate de N. A. Ursu încă din vremea când atribuia realizarea celor două scrieri mitropolitului Teodosie Veștemeanul¹²⁶. Pentru *Foletul novel* am consemnat, de asemenea, o serie de trăsături dialectale specifice graiurilor din Moldova și Transilvania¹²⁷. La rândul ei, Otilia Dragomir a semnalat pentru *Istoria Țării Rumânești* trei fonetisme (*ă* proton > *a* în *stradanie*, *e* conservat în *derept* fie trecut la *i* în *direagă*, *dirept*, *direptate* africată *ğ* în *giudețul*, *giurat* și *încongiurării*) și zece elemente lexicale proprii graiurilor din Moldova, Transilvania și Banat¹²⁸. Pentru examinarea pe care o vom întreprinde, cele trei fonetisme menționate nu pot fi reținute, întrucât nu avem certitudinea că aparțin autorului *Istoriei*, și nu copiștilor care au asigurat transmiterea versiunii respective. Din rândul particularităților nordice semnalate, am mai îndepărtat câteva, motivele eliminării lor fiind diverse: pentru că nu aparțin graiului vorbit de Stolnic, ci fragmentului reprodus din *Cronica* lui Ureche (*cehlui*, *vâlhovnic*; cf. *giudețul*, *giurat*), pentru că prezintă arii dialectale nesigure (*căsători*, *coștei*, *hlăpie muzicaș*)¹²⁹, pentru că apar și la unii scriitori din Țara Românească (*ghiuluș*¹³⁰, *oteși*, *sudalmă*¹³¹). Faptele de limbă reținute au fost împărțite în trei categorii:

a) caracteristice graiurilor din Moldova:

Adverbul *fireș* „firesc, normal” („măcară că nu știm carii mai *fireș* limba își vorbește”)¹³² a fost întâlnit în scrierile unor moldoveni: *Viețile sfinților* și *Molitvenicul* lui Dosoftei, *Divanul* și *Hronicul* lui Cantemir¹³³.

¹²² Iorga, *Manuscripte*, p. 84–90.

¹²³ D. Mazilu, *op. cit.*, p. 1, 3.

¹²⁴ Mareș, *Ioan Romanul IV*, p. 247–248.

¹²⁵ *Istoria* (ed. Otilia Dragomir), p. 13–15, 17.

¹²⁶ Ursu, *Teodosie Veștemeanul*, p. 5.

¹²⁷ Mareș, *Ioan Romanul IV*, p. 248–249.

¹²⁸ *Istoria* (ed. Otilia Dragomir), p. 16–17.

¹²⁹ Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 1213–1214.

¹³⁰ Mareș, *Ioan Romanul IV*, p. 249, nota 95.

¹³¹ *Istoria* (ed. Otilia Dragomir), p. 17.

¹³² *Istoria* (ed. Otilia Dragomir), p. 197 (f. 76^r).

¹³³ DLRLV, p. 130.

Locuțiunea adverbială *de toate orile* „totdeauna” („au semnat așa, precum *mai de toate orile* se întâmplă la aceștia scriitori istorici și gheografi”) ¹³⁴ înregistrată în trecut numai în *Pravila* tradusă de fostul logofăt Evstatie și în *Cazania* lui Varlaam ¹³⁵.

Termenul de origine polonă *răcosi* „a se răzvrăti, a se răscula” („Ar vrea *să răcoșască* cel norod”) ¹³⁶ și derivatele *rocoșire* „răscoală” („*Rocoșire* într-o cetate de mare”) ¹³⁷ și *rocoșitură* „răscoală” („*Rocoșitură* împotriva unui guvernator”) ¹³⁸ sunt atestați numai în Moldova ¹³⁹.

Ar putea aparține elementelor moldovenești și *pohlibuitură* „lingușeală” (< *pohlibui* + suf. -*tură*), a cărui singură atestare cunoscută până în prezent provine din calendarul pentru anul 1701 („Otomanul înblânzit, cu niște *pohlibuituri*”) ¹⁴⁰. Atât *pohlibui* „a defăima, a cleveti, a bârfi, a ponegri”, de origine ucraineană, cât și derivatul său *pohlibuitor* „lingău, lingușitor; clevetitor” apar exclusiv la scriitorii moldoveni (Grigore Ureche și Miron Costin) ¹⁴¹.

b) caracteristici graiurilor din Moldova și Transilvania:

Pronumele demonstrativ de apropiere *aesta* („*Aesta* să înțăleage Crai de Spania”) ¹⁴² este înregistrat în epoca veche în graiurile din Moldova și nordul Transilvaniei ¹⁴³.

Auxiliarul *a* la formarea viitorului, pers. 3 sg. („De cel lagum să va aprinde, *a cădea* cel tare zid”) ¹⁴⁴ a fost atestat în documente moldovenești și transilvănene ¹⁴⁵.

Cuvântul *bișug* „belșug” („adăogându-se duple-n multe părți oameni pentru *bișugul* și bun lăcașul acestor pământuri”) ¹⁴⁶ a fost întâlnit numai în scrierile unor autori moldoveni din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea (Varlaam, Dosoftei, Miron Costin, Dimitrie Cantemir, Nicolae Costin) ¹⁴⁷. Fiind un maghiarism, cuvântul a fost cunoscut desigur și în Transilvania, unde cea mai veche atestare cunoscută aparține *Hronicii românilor* a lui Gh. Șincai ¹⁴⁸.

Adverbul *hireș* „de (la) origine” („mulți și de la alte fealiuri multe decât *hireș moscalii sânt*”) ¹⁴⁹ a fost înregistrat în trecut în Moldova și Bihor ¹⁵⁰.

¹³⁴ *Istoria* (ed. Otilia Dragomir), p. 151 (f. 9^v).

¹³⁵ DLR, s.v. *oară*.

¹³⁶ Vîrtosu, *Foietul novel*, p. 121.

¹³⁷ *Ibidem*, p. 76.

¹³⁸ *Ibidem*, p. 32.

¹³⁹ Mareș, *Ioan Romanul IV*, p. 249, nota 95.

¹⁴⁰ Vîrtosu, *Foietul novel*, p. 93.

¹⁴¹ DLRLV, p. 228.

¹⁴² Vîrtosu, *Foietul novel*, p. 121.

¹⁴³ Gheție, BD, p. 162.

¹⁴⁴ Vîrtosu, *Foietul novel*, p. 35.

¹⁴⁵ Gheție, BD, p. 171–172.

¹⁴⁶ *Istoria* (ed. Otilia Dragomir), p. 166 (f. 31^v).

¹⁴⁷ *Istoria* (ed. Otilia Dragomir), p. 16, p. 16.

¹⁴⁸ DA, s.v. *belșug*.

¹⁴⁹ *Istoria* (ed. Otilia Dragomir), p. 182 (f. 55^v).

¹⁵⁰ DLRLV, p. 120.

c) caracteristic graiurilor din Transilvania și Banat:

Locuțiunea adverbială *cu nămară* „la întâmplare, pe nimerite” („Ci dară cu greu și *cu nămară* iaste a da, zic, neștine începătură”¹⁵¹, „pentru că al lor foarte *cu nămară* de a să hrăni era și strimt”¹⁵²) a fost atestată la începutul secolului trecut în Banat¹⁵³, unde în secolul al XVII-lea a fost înregistrat și substantivul *nămară* „întâmplare, împrejurare neprevăzută”¹⁵⁴.

Cuvântul *bios* „roditor, fertil; îmbelșugat” („și loc mai bun și mai *bios* căutându-ș”)¹⁵⁵ se întâlnește în texte din Banat, Bihor și sud-vestul Transilvaniei¹⁵⁶.

Termenul *grofie* „comitat” („Grofia di Burgoniia”)¹⁵⁷, înregistrat numai prin atestările din dicționarul germano-român al lui Ioan Piuaru-Molnar și din *Lexiconul de la Buda*, lucrări în care prezintă semnificația „Grafenstand: rang de conte”¹⁵⁸, pare a fi un ardelenism.

Cuvântul *întărâtătură* „întărâtare” („închipuiaște războiu... și *întărâtături* de mânie între oameni”)¹⁵⁹, înregistrat numai de *Anonymus Caransebesiensis* și de *Lexiconul de la Buda*¹⁶⁰ ne îndreaptă atenția, de asemenea, spre regiunile de dincolo de munți.

Căutând să dea o explicație prezenței în *Istorie* a unor dintre aceste particularități nordice, Otilia Dragomir a pus aceste trăsături dialectale pe seama lecturilor întreprinse de Stolnic din scrierile moldovenești¹⁶¹. Explicația nu este singura posibilă. Nu trebuie să uităm că Stolnicul a fost în mai multe rânduri în Moldova, unde, de altfel, deținea unele proprietăți¹⁶². Nu putem ignora nici faptul că Stolnicul a fost căsătorit cu o moldoveancă, Safta, fata lui Nicolae Buhuș¹⁶³, care, sub aspectul limbii, a putut exercita asupra sa o anumită influență. Nu ar fi exclus ca sintagma *tât ist* „tot acesta”¹⁶⁴, dintr-o scrisoare pe care Stolnicul o adresează lui David Corbea în 25 septembrie 1702¹⁶⁵, să reprezinte o mărturie a acestei influențe. Prin faptul că bunicul Saftei, vistiernicul Dumitrașcu Buhuș, a fost unul dintre ctitorii Mănăstirii Bisericiani, se explică și donația

¹⁵¹ *Istoria* (ed. Otilia Dragomir), p. 146 (f. 2^v).

¹⁵² *Istoria* (ed. Otilia Dragomir), p. 198 (f. 78^r).

¹⁵³ DLR, s.v. *nimară*.

¹⁵⁴ Gh. Chivu, *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române*. Studiu introductiv, ediție, indici și glosar de..., București, 2008, p. 104, nr. 2831.

¹⁵⁵ *Istoria* (ed. Otilia Dragomir), p. 196 (f. 75^{r-v}).

¹⁵⁶ DLRLV, p. 75.

¹⁵⁷ Vîrtosu, *Foietul novel*, p. 116.

¹⁵⁸ Mareș, *Ioan Romanul IV*, p. 249.

¹⁵⁹ Vîrtosu, *Foietul novel*, p. 197.

¹⁶⁰ Mareș, *Ioan Romanul IV*, p. 249.

¹⁶¹ *Istoria* (ed. Otilia Dragomir), p. 18–19.

¹⁶² Corneliu Dima-Drăgan, Livia Bacăru, *Constantin Cantacuzino stolnicul (Un umanist român)*, [București, 1970], p. 150; cf. N. Iorga, care îl amintea pe Wackerbart despre „întinsele moșii ce are Stolnicul în Moldova”; vezi *Operele lui Constantin Cantacuzino* publicate de ..., București, 1901, p. XXXII (se va cita în continuare Iorga, *Operele*).

¹⁶³ *Ibidem*; cf. Iorga, *Operele*, p. XXXII, unde se susține că prima soție a Stolnicului a fost „Maria care era din Moldova”.

¹⁶⁴ Gheție, BD, p. 114–115 (*tât*), 468, 527 (*ist*).

¹⁶⁵ C. Șerban, *op. cit.*, p. 698.

făcută de Stolnic acestei mănăstiri, contabilizând întreaga serie a *Mineielor* tipărite la Buzău în 1698, și un exemplar din *Evanghelia* imprimată de Antim Ivireanul la Snagov în 1697¹⁶⁶. În privința unor ardelenisme (*bios*, *grofie*) sau a bănățenismului *cu nămară*, acestea i-au putut fi cunoscute Stolnicului din perioadele petrecute în Transilvania, cum a fost aceea din anii 1655–1657, când a fost nevoit să se refugieze cu familia la Brașov¹⁶⁷. S-ar putea, de asemenea, ca Stolnicul să fi posedat dincolo de munți unele proprietăți. Ne gândim, în primul rând, la Sâmbăta Mică și la Recea, j. Brașov, pentru ale căror biserici, el a trimis exemplare din cărți religioase (*Triodul* tipărit la Buzău în 1700¹⁶⁸ și, respectiv, *Penticostarul* tipărit la Buzău în 1701¹⁶⁹). La Recea avea proprietăți Mihai Cantacuzino, fratele Stolnicului¹⁷⁰. În sfârșit, unele ardelenisme și, în special, locuțiunea adverbială *cu nămară*, eventual și verbul *zătici*¹⁷¹, le-ar fi putut cunoaște Stolnicul în urma corespondenței și a convorbirilor purtate cu Gheorghe Brancovici (născut la Ineu, j. Arad), căruia, în timpul șederii în Țara Românească (1680–1688), se pare că i-a împrumutat cărți din biblioteca sa¹⁷².

11. Rămâne să mai examinăm obiecția lui Emil Vîrtosu referitoare la posibilitatea traducerii *Foletului novel* de către stolnicul Constantin Cantacuzino: „... simpla lectură a prefețelor-dedicatorii ar fi concludentă. Stolnicul Constantin Cantacuzino, așa cum îl cunoaștem astăzi, nu le-ar fi putut scrie! El era mai mult decât un boier la curtea lui Vodă Brâncoveanu! Era rudă de aproape, – unchiul Domnului, sfătuitor al lui! El ar fi scris altfel, nu ca un boier oarecare, slugă umilită, așa cum semnează alcătuitorul calendarelor. Și pentru care pricină, Stolnicul ar fi semnat cu pseudonim? Frica de răzbunarea Turcilor? Dar el nu era decât traducătorul, alcătuitorul unei cărți în manuscris! Și atunci, în primul rând, prin prefața dedicatorie către Voevod, acesta din urmă ar fi fost cel mai compromis! Sau, nu mai erau și alți știutori de limba italiană la Curte? Iar întreruperea calendarelor, la 1704, corespunde, oare, cu vreo boală grea a Stolnicului? Discuția nu se poate susține, deoarece este prea cunoscut faptul că el moare mult mai târziu, de moarte silnică din partea Turcilor, la Stambul, în 1716”¹⁷³.

Faptul că traducătorul, la sfârșitul prefețelor, se înfățișează domnitorului ca „adevărat și credincios rob al mării [sic!] tale”¹⁷⁴, „a mării [sic!] tale mult mică și plecată slugă”¹⁷⁵, „al mării [sic!] tale mică, smerită, plecată slugă și rob”¹⁷⁶ etc.,

¹⁶⁶ Corneliu Dima-Drăgan, Livia Bacăru, *op. cit.*, p. 149.

¹⁶⁷ *Ibidem*, p. 66–67.

¹⁶⁸ *Ibidem*, p. 275–276.

¹⁶⁹ *Ibidem*, p. 276.

¹⁷⁰ *Ibidem*.

¹⁷¹ Dară că ce n-au zăticit Dumnezeu cădere omului?” (Arhiva Academiei de Știință și Artă din Belgrad, ms. 236: *Catehism*, p. 50°/6–8).

¹⁷² P. P. Panaiteșcu, *Istoria slavilor în românește în secolul al XVII-lea*, în *Revista istorică română*, 1940, volumul X, p. 96, Corneliu Dima Drăgan, *Cultural Relation Between the Serbian Chronicler Geroge Brankovich and the Stolnic Constantin Cantacuzion*, în *Revue des Études sud-est europeennes*, II, 1964, nr. 3–4, p. 533–560.

¹⁷³ Vîrtosu, *Foletul novel*, p. XIX–XXI.

¹⁷⁴ *Ibidem*, p. 5.

¹⁷⁵ *Ibidem*, p. 23.

¹⁷⁶ *Ibidem*, p. 51.

dovedește că el apela la o formulă de politețe în uzul epistolar apusean, pe care o folosea și când se adresa altor înalte personalități, cum ar fi Mihai Teleki, cancelarul Ardealului¹⁷⁷ sau patriarhului Hrisant Notara al Ierusalimului¹⁷⁸. Cum am arătat mai sus, p. 16, recurgerea la pseudonimul Ioan Romanul s-a datorat intenției sale de a-și ascunde identitatea, singuri Constantin Brâncoveanu, beneficiarul principal al traducerii, și popa Nicola, copistul unei bune părți din această traducere, cunoscându-i identitatea. Nu cunoaștem însă motivul pentru care după anul 1704, Stolnicul a încetat traducerea calendarelor. Să fi fost oare guta, depistată în 1689, și de care se plângea patriarhului Hrisant Notara în 1714¹⁷⁹? Nu deținem niciun indiciu în această privință.

12. La capătul cercetării de față, trei sunt concluziile ce pot fi reținute: 1) paternitatea *Istoriei Țării Rumânești* nu poate fi atribuită logofătului Ion Frâncul, executantul a trei frontispicii din ms. rom. 339 (BAR); 2) Giovanni Candido Romano, secretarul pentru limba italiană în cancelaria brâncovenească, a fost o persoană fictivă, creată de Stolnic din motive de securitate; 3) Adevăratul autor al lucrării istorice a fost, cum a susținut N. Iorga, stolnicul Constantin Cantacuzino, căruia îi datorăm deopotrivă și traducerea *Foletului novel*.

LA PATERNITÉ DE L'HISTOIRE DE LA VALACHIE, ATTRIBUÉE
À CONSTANTIN CANTACUZÈNE. LA DERNIÈRE HYPOTHESE
AVANCÉE ET LE RÉEXAMEN D'UNE ANCIENNE RELATION EPISTOLAIRE

(Résumé)

L'auteur rejette l'hypothèse de N. A. Ursu, selon laquelle l'*Histoire de la Valachie*, attribuée à Constantin Cantacuzène, a été créée en réalité par le logothète Ion Frâncul. L'argument principal en faveur de cette hypothèse – l'écriture de Frâncu est identique à celle de Ioan Romanul, le traducteur de *Foletul novel* (1693–1704) –, est infirmé par l'examen graphologique. D'autre part, Frâncu ne peut pas être identifié à Giovanni Candido Romano, mentionné dans une lettre écrite par Georg Phillippe Schreyer en 1694. Par de raisons de sécurité, dans ce texte, Schreyer avait recours à une tromperie, dissimulant la personne de Constantin Cantacuzène sous le nom de Giovanni Candido Romano, le soi-disant secrétaire de la tanguie italienne à la cour princière, un personnage entièrement fictif. À la suite de cette révélation, Constantin Cantacuzène devient le vrai traducteur de *Foletul Novel* et, en même temps, l'auteur incontestable de l'*Histoire de la Valachie*.

Cuvinte-cheie: problema paternității, Constantin Cantacuzino, Ion Frâncul, Ioan Romanul, *Foletul novel*, *Istoria Țării Românești*.

Mots-clés: la question de la paternité, Constantin Cantacuzène, Ion Frâncul, Ioan Romanul, *Foletul novel*, l'*Histoire de la Valachie*.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române,
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
Calea 13 Septembrie nr. 13*

¹⁷⁷ Andrei Veress, *op. cit.*, p. 184 („Sluga vecină și frățeara slujitoare Domniei Tale”), p. 257 („Sluga și fratele îndatorat al Domniei Tale”).

¹⁷⁸ DH, XIV, Partea 1, p. 512, nr. DXIV („Al preînțeleptei Tale Fericiri și evlavios rob”), p. 530, nr. DXXVIII („Al Fericirii și Înțelepciunii Tale întru toate prea evlavios rob”) etc.

¹⁷⁹ *Vezi supra*, p. 18 și nota 112.

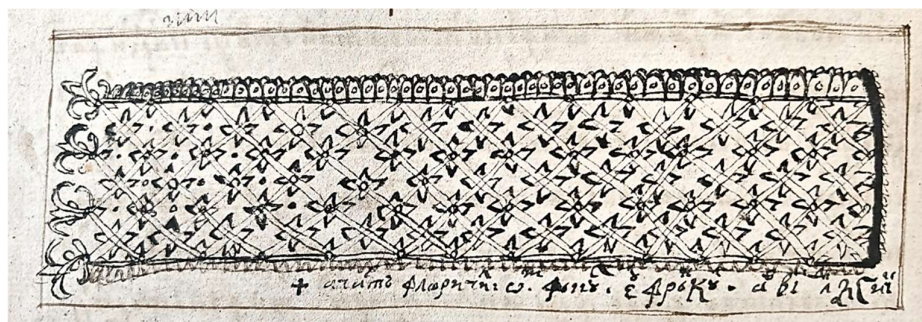

Figura 3

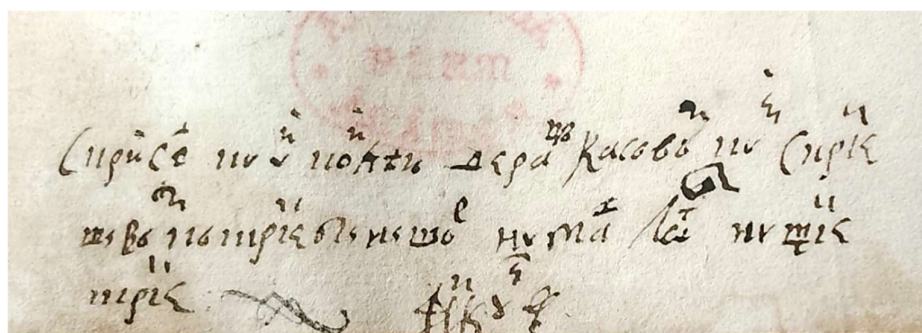

Figura 4

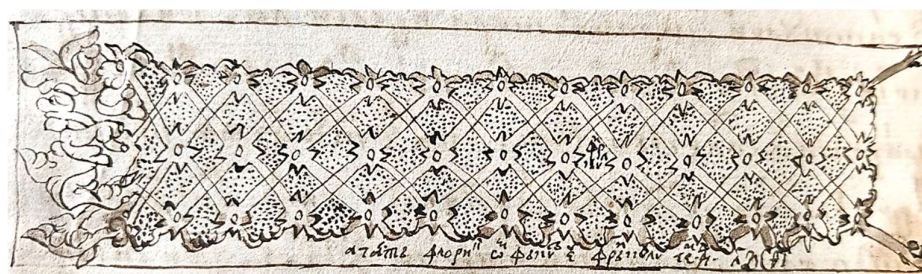

Figura 5

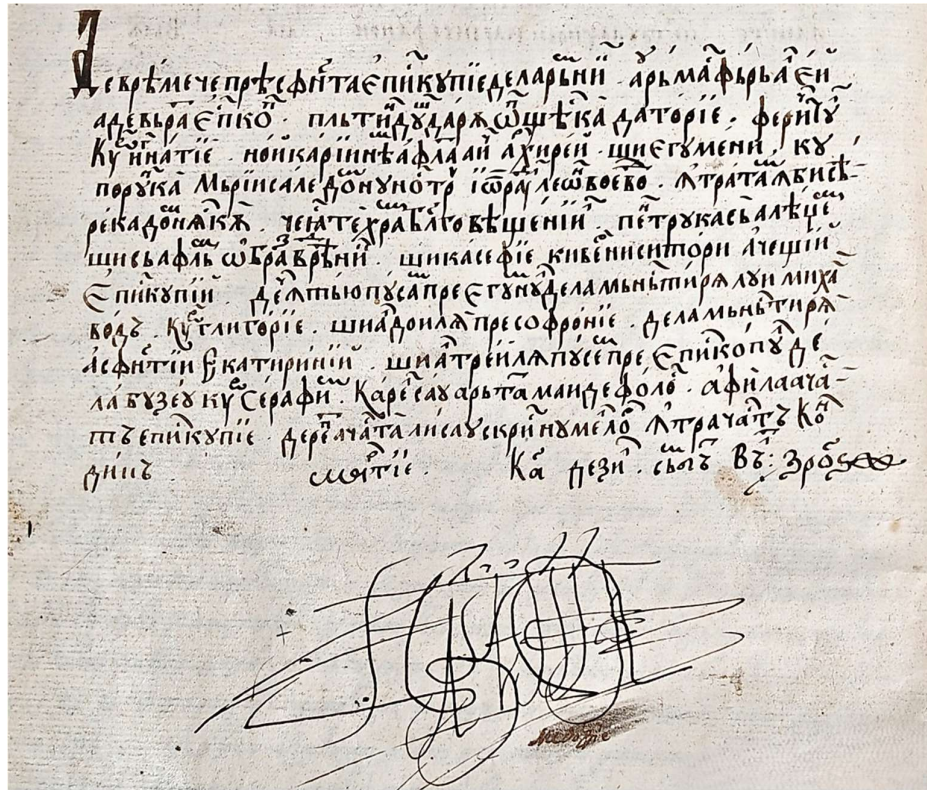

Figura 6

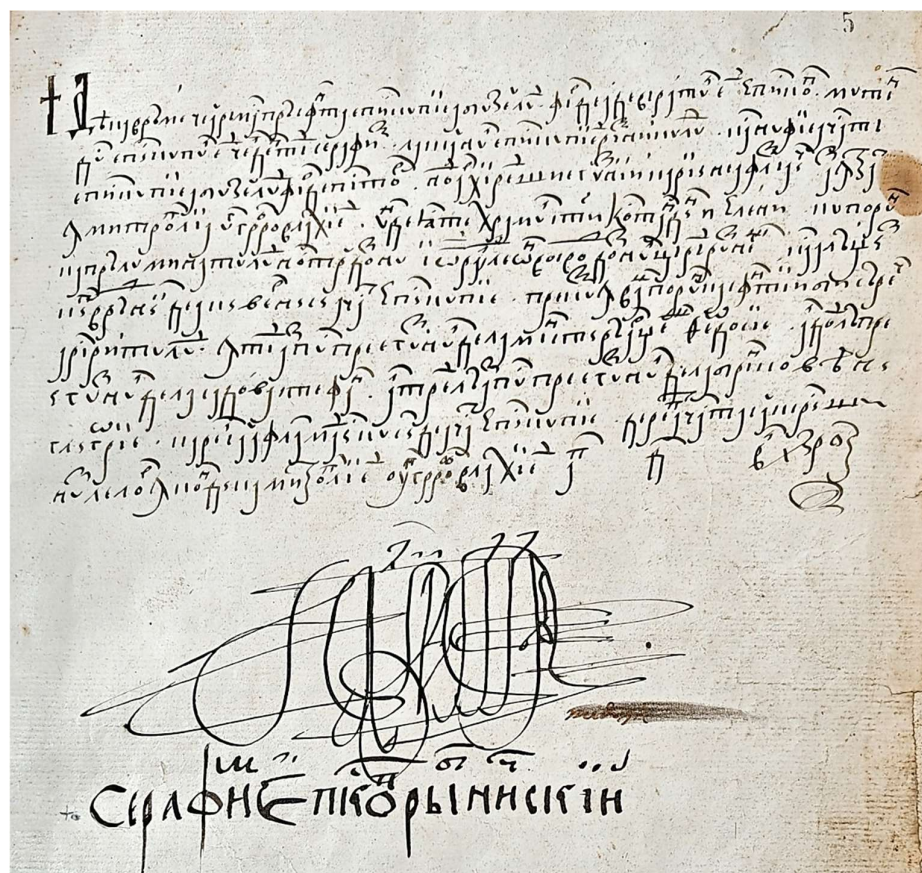

Figura 7

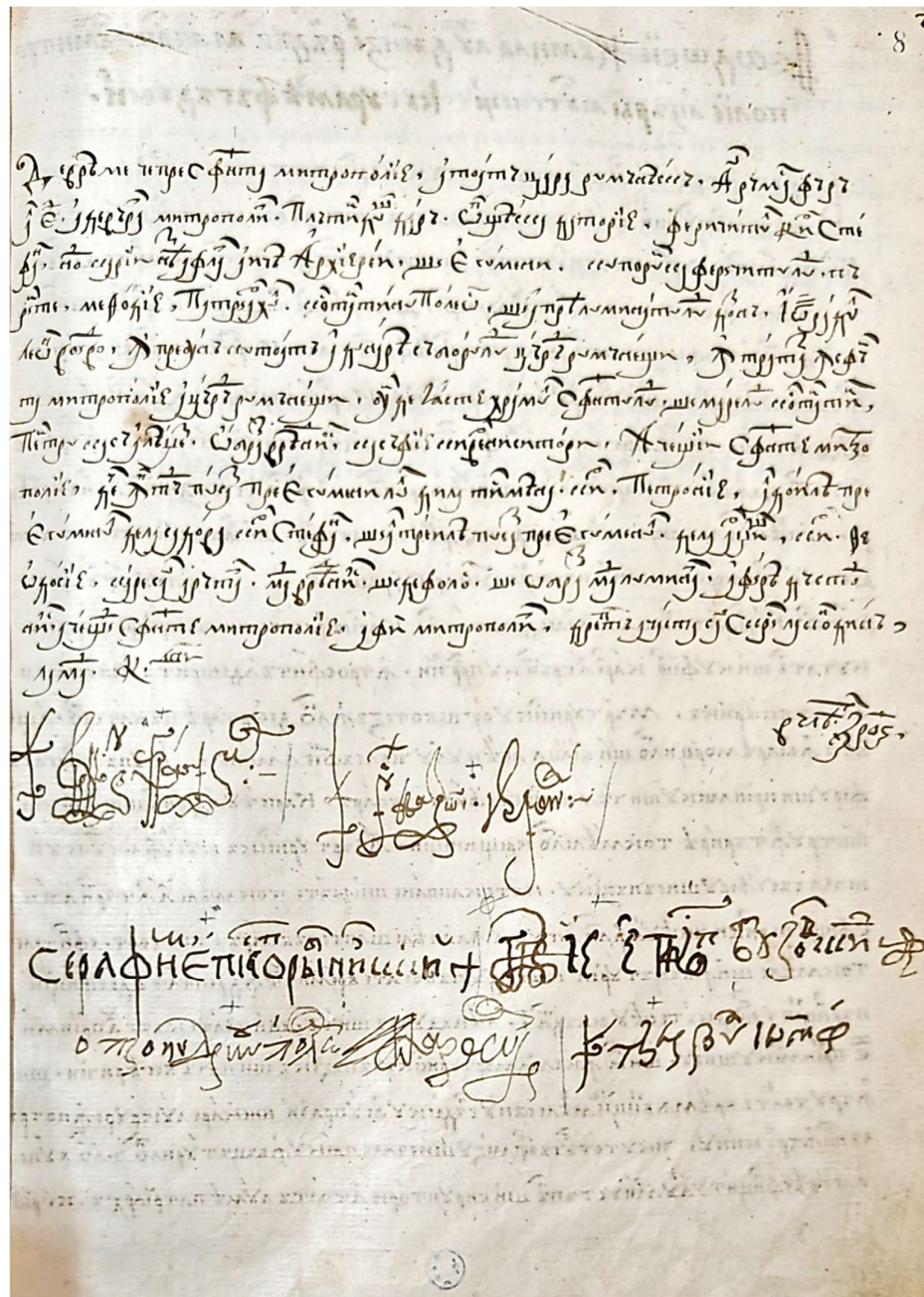

Figura 8

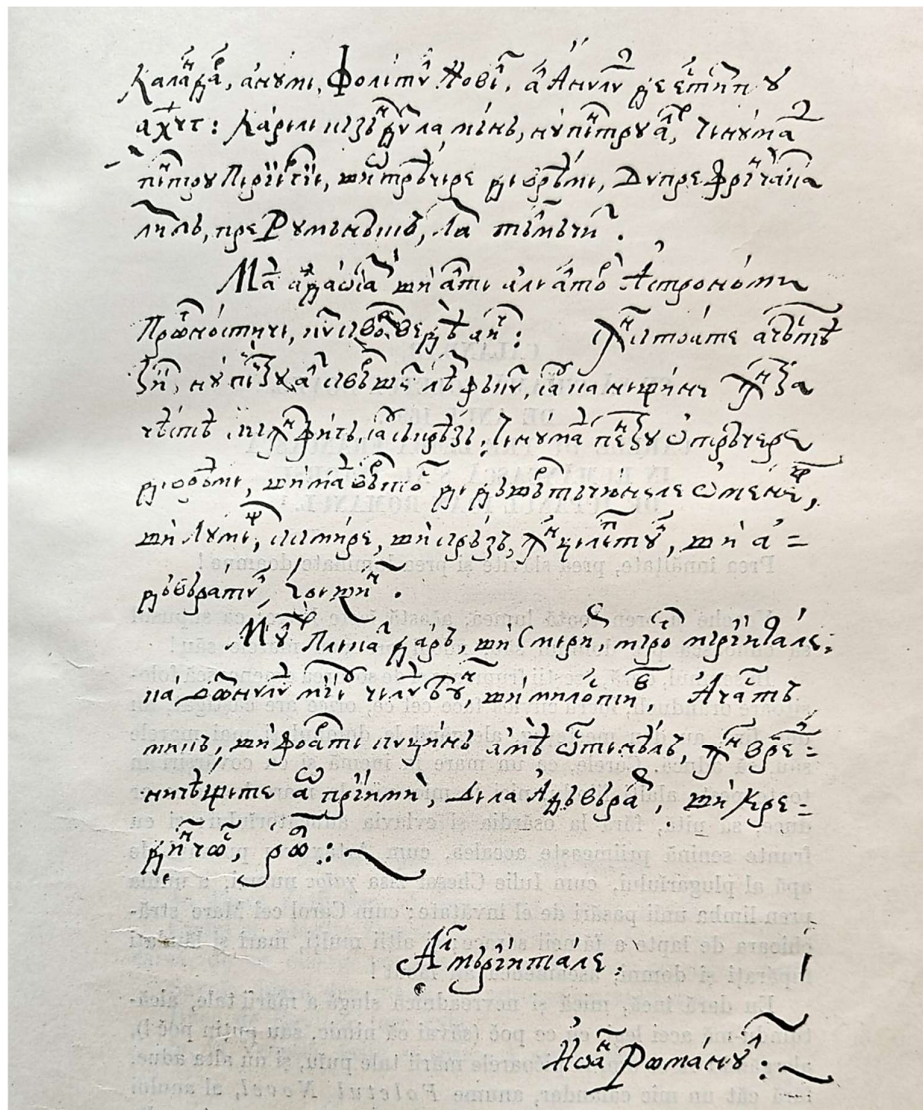

Figura 9

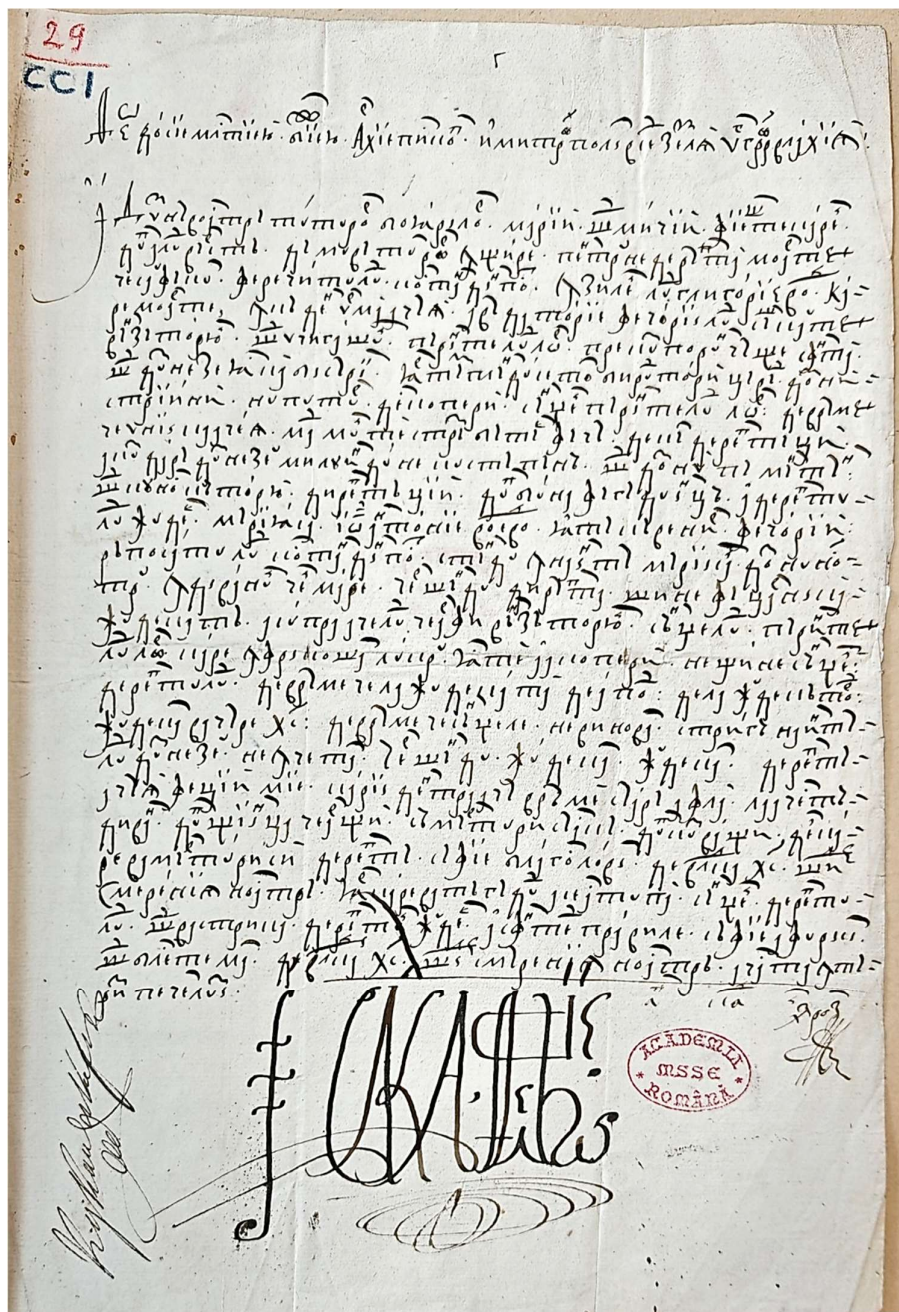

Figura 10

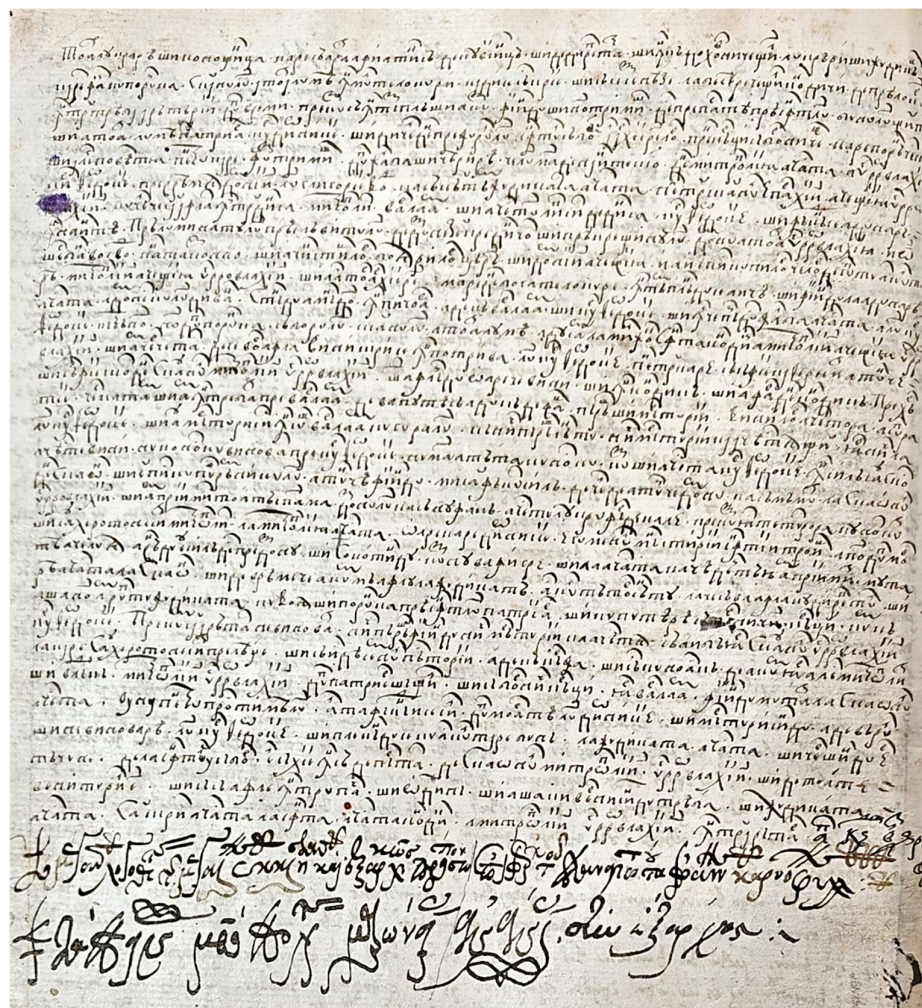

Figura 11

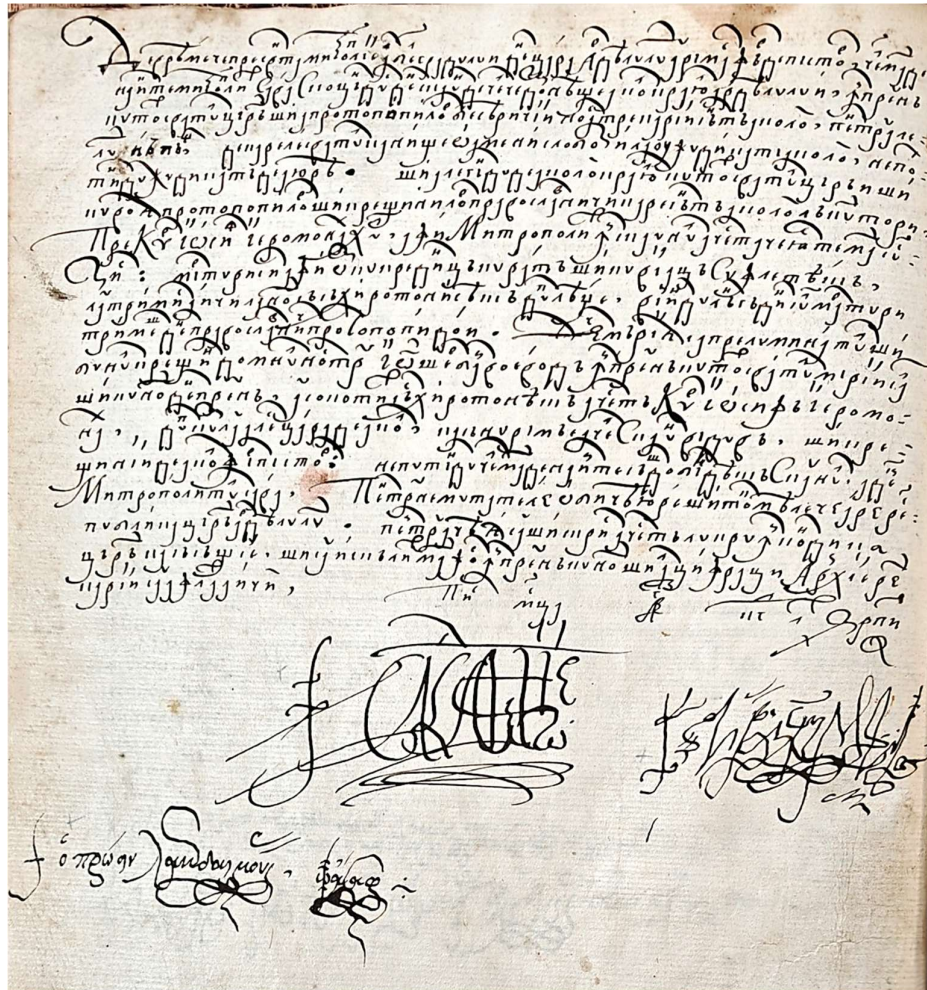

Figura 12

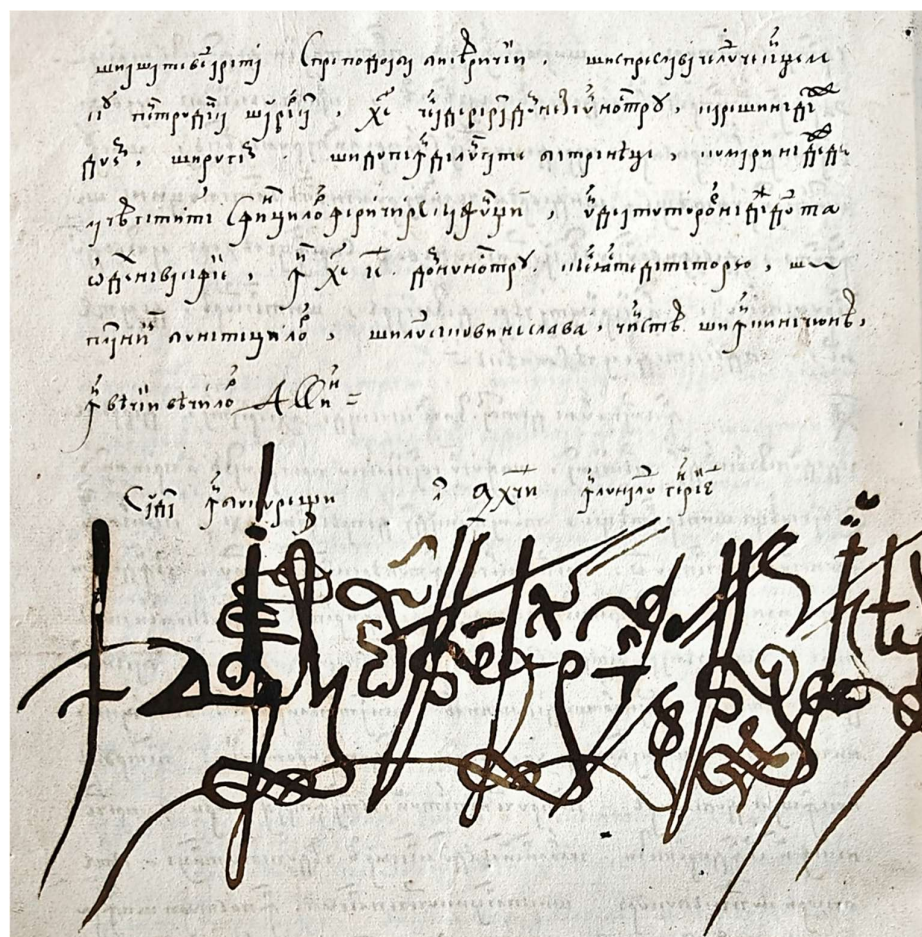

Figura 16

1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

Figura 21

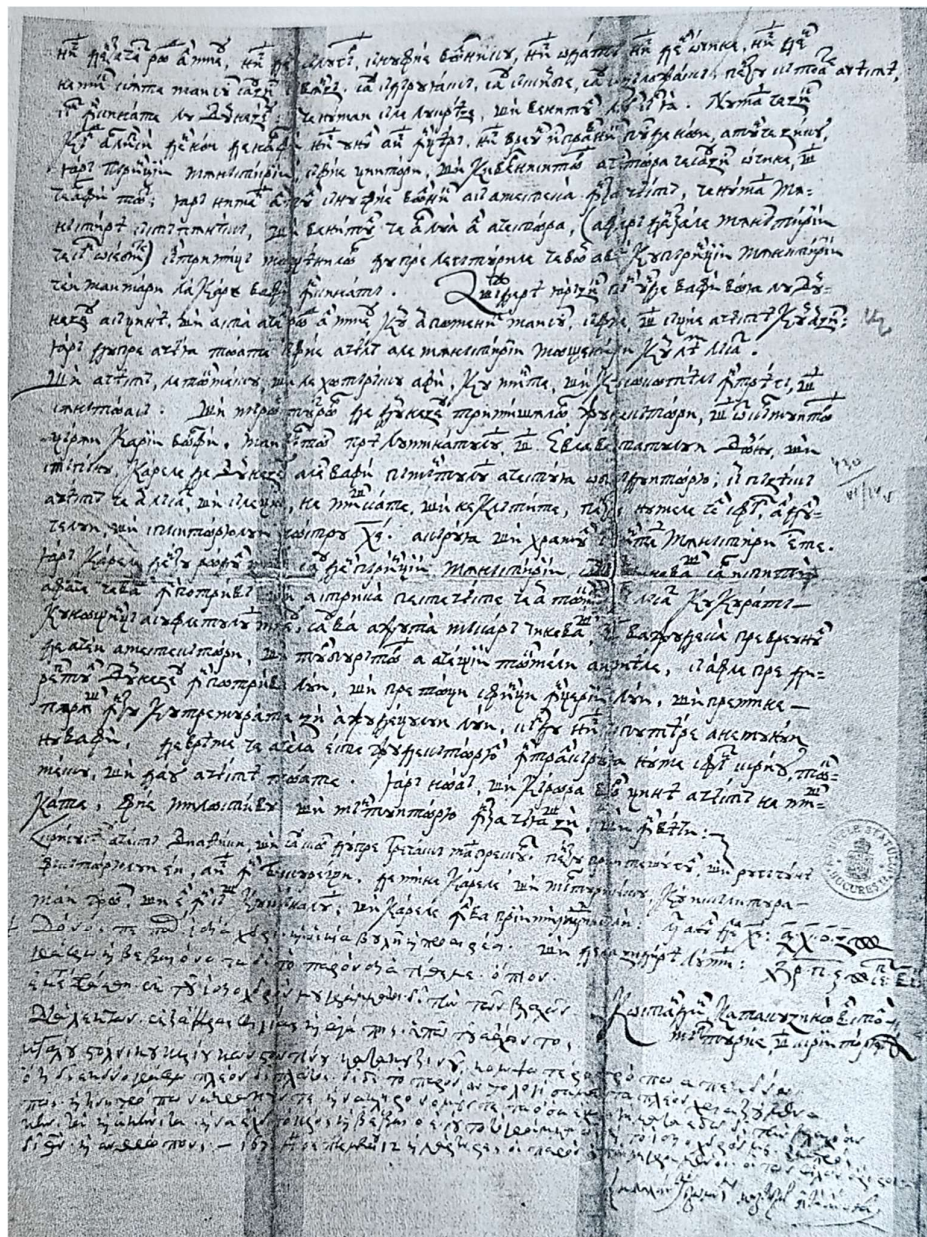

Figura 22

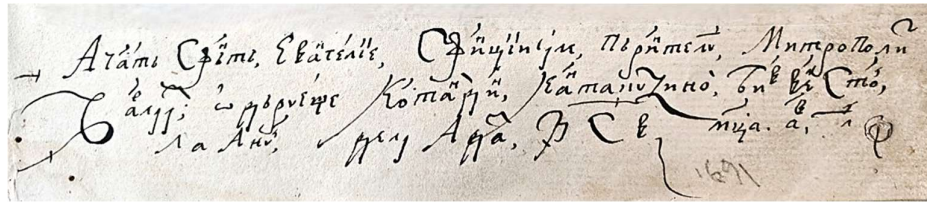

Figura 23

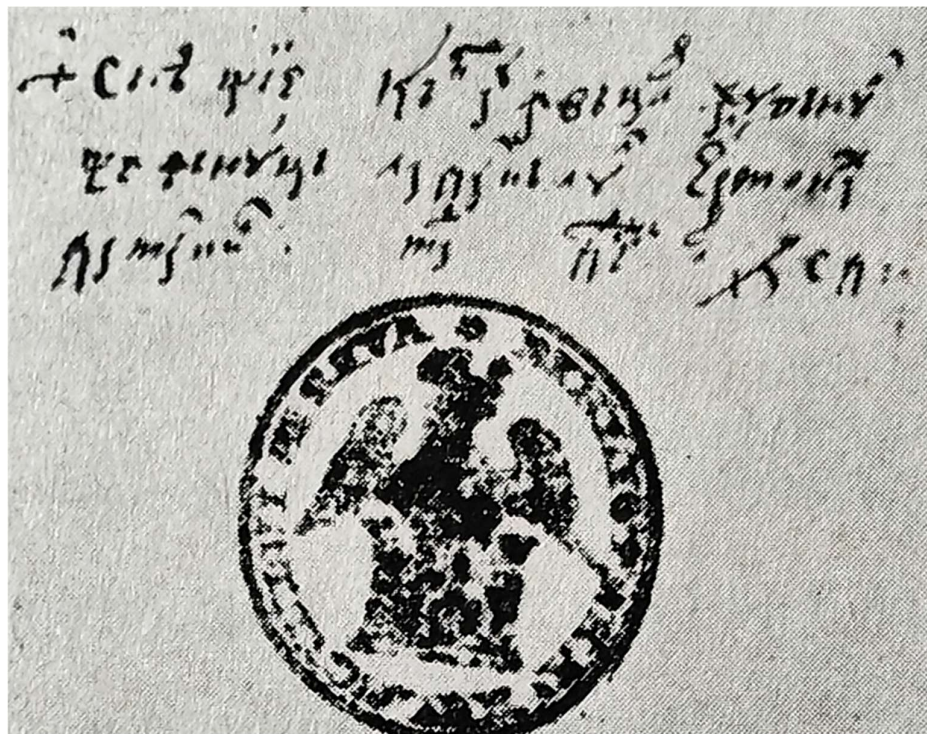

Figura 24

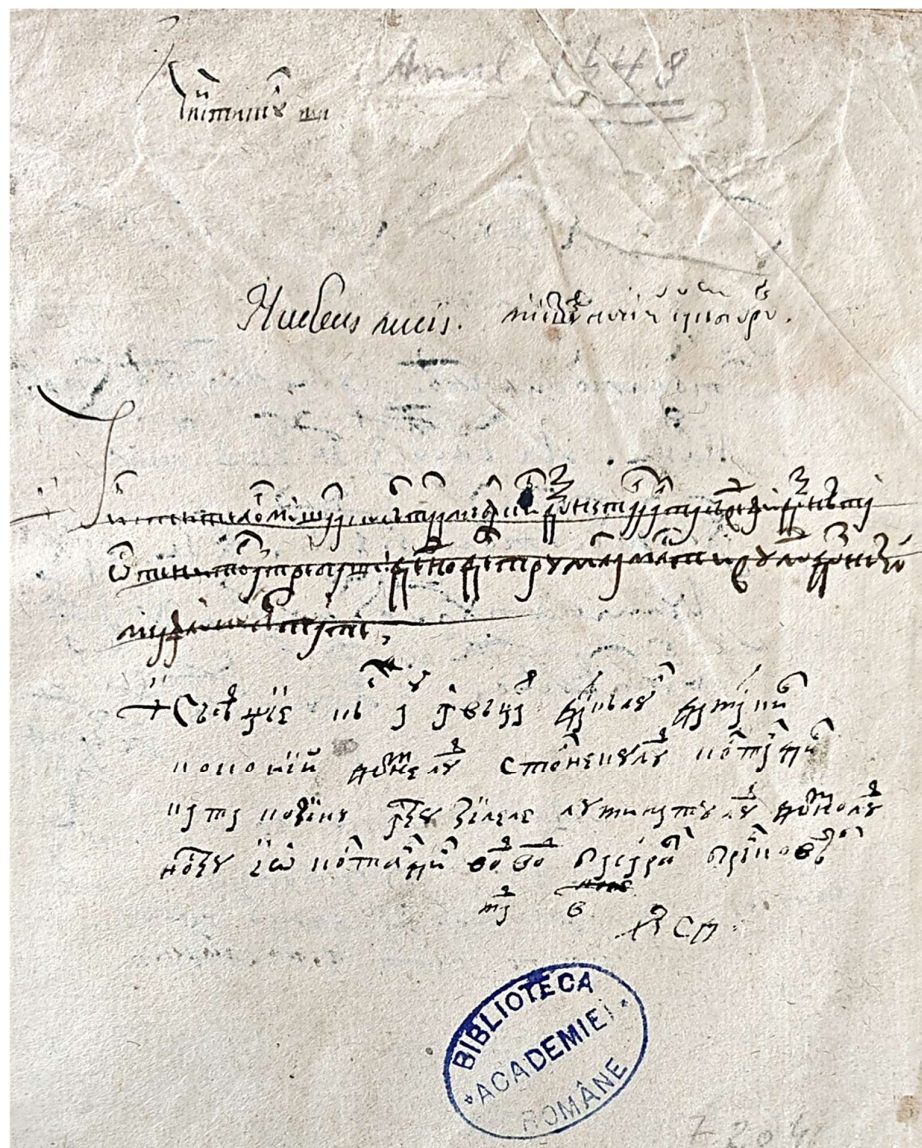
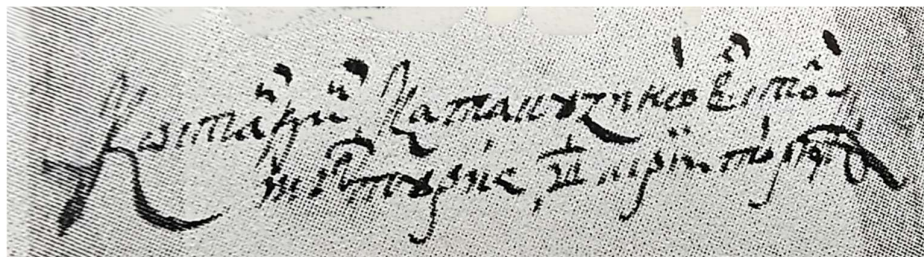
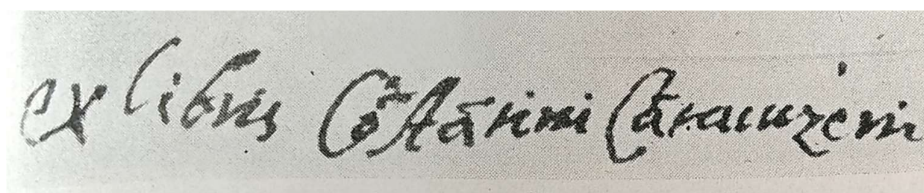

Figura 25

Handwritten text in Cyrillic script, likely a signature or name, written on a textured surface. The text is written in a cursive style and appears to be a personal name or a signature.

Figura 26

Handwritten text in Cyrillic script, likely a signature or name, written on a textured surface. The text is written in a cursive style and appears to be a personal name or a signature.

Figura 27